

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ А. АРТЕМЕНКО

« _____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Діяльність господарюючих суб'єктів у вільних економічних зонах: світовий та вітчизняний досвід»

зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини

освітня програма «Міжнародний бізнес»

ступеня бакалавра

Виконавець роботи Терешко Дар'я Сергіївна

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник Франко Людмила Сергіївна

_____
(підпис, дата)

Рецензент Прохорова Оксана Миколаївна

Полтава 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти функціонування вільних економічних зон.....	6
1.1. Сутність вільних економічних зон, цілі створення та функціонування.....	6
1.2. Типологія вільних економічних зон.....	15
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. Особливості функціонування господарюючих суб'єктів у вільних економічних зонах різних країн світу.....	26
2.1. Досвід США та Китаю щодо створення спеціальних економічних зон.....	26
2.2. Європейський досвід розвитку вільних економічних зон.....	38
2.3. Економічні зони України: досвід окремих регіонів.....	46
Висновки до розділу 2.....	53
Розділ 3. Вільні економічні зони в Україні: проблеми та перспективи функціонування.....	56
3.1. Проблеми України щодо створення спеціальних економічних зон.....	56
3.2. Перспективи розвитку спеціальних економічних зон в Україні в період післявоєнної відбудови.....	63
Висновки до розділу 3.....	74

Висновки.....	75
Перелік	інформаційних 81
джерел.....	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Для сучасного етапу розвитку світової економіки характерне посилення процесів лібералізації, інтеграції та міжнародного розподілу праці. Одним з найважливіших елементів активізації участі як промислово розвинутих країн, так і окремих країн з перехідною економікою і країн, що розвиваються, у міжнародному розподілі праці є утворення вільних (спеціальних) економічних зон (ВЕЗ).

Тяжка економічна ситуація України, спричинена бойовими діями на території України та небажанням інвесторів вкладати свої ресурси в країну з тяжкою політичною ситуацією, стали причиною необхідності пошуку невідкладних реанімаційних заходів підняття рівня економіки держави. Одним із таких заходів є досвід провідних країн світу в частині запровадження спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку. Вільні економічні зони називають вікнами світової економіки, через які в ряд регіонів і країн проникають іноземні інвестиції, технології, досвід управління. Крім того, багато економістів вважають спеціальні економічні зони прототипом нової політики «відкритих» дверей для економічного розвитку держави. Тому на разі є необхідність аналізу побудови вільних економічних зон, аналізу їх структури, позитивних і негативних сторін а також доцільність їх запровадження для розбудови економіки держави і покращення політичної ситуації за умов післявоєнної відбудови.

Суперечливий вітчизняний досвід створення та функціонування спеціальних економічних територій повинне стати інформацією для аналізу та виправлення зроблених помилок; необхідно здійснити концептуальні перебудови організаційно-правової системи створення таких зон, розробити ефективний економічний механізм надання пільг та преференцій, що дасть змогу використовувати вільні економічні зони як мотиваційний інструмент залучення інвестицій, створивши так фундамент для економічного й інноваційного розвитку регіонів та країни в цілому.

Багато вітчизняних науковців досліджували питання функціонування вільних

економічних зон у світі та в Україні, серед них можна виділити: Войцеховська Ю. В. [5], Гусєв Ю. В. [9], Даниліна С. О. [10], Дроботюк О. В. [12], Кузнєцова Н. В. [28], Петруненко Ю. В. [36], Ткач С. М. [54] та ін.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження світового і вітчизняного досвіду діяльності суб'єктів господарювання у вільних економічних зонах. Відповідно до мети кваліфікаційної роботи, ставляться наступні **завдання**:

- дослідити сутність вільних економічних зон, цілі створення та функціонування;
- вивчити типологію вільних економічних зон;
- розглянути досвід США та Китаю щодо створення спеціальних економічних зон;
- проаналізувати європейський досвід розвитку вільних економічних зон;
- дослідити досвід окремих регіонів України щодо створення спеціальних економічних зон;
- охарактеризувати проблеми України щодо створення спеціальних економічних зон;
- визначити перспективи розвитку спеціальних економічних зон в Україні в період післявоєнної відбудови.

Об'єктом дослідження є вільні (спеціальні) економічні зони України та світу.

Предметом дослідження є діяльність господарюючих суб'єктів у вільних економічних зонах.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використовувалися такі методи: аналізу та синтезу, порівняння, дослідження, статистичні та графічні методи, логічне узагальнення результатів при формулюванні висновку та інші; системно-класифікаційний для розуміння основних типів та видів вільних економічних зон; аналіз – для оцінки європейського, американського та китайського досвіду розвитку БЕЗ; системний аналіз – для визначення перспектив подальшого розвитку спеціальних економічних зон в Україні.

Інформаційну базу дослідження склали монографічна література, статті зарубіжних та українських учених у періодичних виданнях, електронні ресурси

мережі Інтернет.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконання кваліфікаційної роботи пов'язане з планом наукових досліджень Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки та торгівлі» на тему «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, протиріччя» (0113U006220). Внесок автора полягає у висвітленні ролі вільних економічних зон в економіках європейських країн.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення та одержані результати досліджень представлені на: науковій конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини «Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин у умовах глобальної трансформації» (м. Полтава, 14 квітня 2023 р.).

Публікації: Терешко Д. С., Франко Л.С. Спеціальні економічні зони Китаю: умови для розвитку бізнесу. *Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин у умовах глобальної трансформації:* матеріали наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини (м Полтава. 14 квітня. 2023 р.) / за заг. ред. доц. В. Ю. Стрілець.– Полтава: ПУЕТ, 2023. С. 61-65 [52].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

1.1. Сутність вільних економічних зон, цілі створення та функціонування

Процес створення і функціонування вільних економічних зон є актуальним завданням для багатьох країн світу, це один із найважливіших напрямів, який сприяє розвитку окремих регіонів і територій держав не лише в економічному, але й соціальному аспектах. Робота з організації спеціальних економічних зон (СЕЗ) направлена на вирішення найбільш значущих економічних завдань, реалізацію стратегічних цілей, проектів і програм. Спеціальні (вільні) економічні зони розглядаються як один з важливих інструментів, за допомогою якого досягається відкритість економіки держави зовнішньому світові і стимулюється міжнародне економічне співробітництво на основі залучення іноземних інвестицій.

Дослідивши світову історію утворення ВЕЗ, можна зробити висновок, що більше ніж два тисячоліття тому (у 166 р. до н. е.) з метою сприяння торгівлі, влада грецького острова Делос проголосила першу документально відому вільну зону. Грецькі сановники передбачили, що купці прийдуть у Грецію і пожвавлять економічну ситуацію тільки тоді, коли їм нададуть певні пільги. Тому було скасовано ряд податків, митних зборів, спрощено адміністративні формальності. Після нововведення острів почав відігравати помітну роль у торгівлі між Заходом і Сходом, а сама держава отримала неабиякі економічні вигоди, зумовлені зростанням вантажообороту, появою нових робочих місць для місцевого населення, збільшенням податкових надходжень. Купці, які приїздили на острів, звільнялися від податків, мита та виконання адміністративних формальностей [49]. А далі історії потрібно було декілька століть, щоб питання утворення спеціальних економічних

зон у світі набуло актуальності. Так, у 1595 році італійському місту Генуя було вперше надано статус вільного порту, а потім вільні порти виникли у Венеції (1664 р.), Марселі (1669 р.). Разом з тим вільні зони створювалися не тільки у портах. У подальшому в багатьох містах різних країн було організовано території зі скасуванням обмежень на торговельну діяльність шляхом звільнення від сплати мита на ввезення - вивезення товарів із зони (французькі міста – Бордо, Байона, Дюнкерк; німецькі – Гамбург, Дрезден).

Історично не було визначено єдиної назви, яка б характеризувала суть і статус вільної економічної зони, або території пріоритетного розвитку. Одним з таких виразів був «porto franko», що в перекладі означає «вільна гавань». У міру поширення механізму зон, модифікації цільової та функціональної спрямованості цей понятійний ряд збільшувався, у тому числі й під впливом мовних особливостей держав- засновниць. У результаті утворення, що має внутрішню цілісність, отримало значну кількість назв. На сьогодні існує близько шістдесяти визначень, що характеризують механізм їх утворення і діяльності [9, с. 60].

Одним з найбільш поширених термінів, який визначає таке явище є «free economic zone», що в перекладі з англійської означає «вільна економічна зона». Це визначення чітко представляє виключно економічне утворення зі спрощеними або пільговими умовами підприємницької діяльності в межах певної держави по відношенню до третіх сторін.

Існують різні підходи до визначення даного утворення, що обумовлені законодавством країни в якій створюється вільна економічна зона, міжнародними угодами, документами міжнародних організацій та іншими юридичними актами. В Україні найбільшої популярності набув досвід Китаю в галузі проведення економічних реформ. І, хоча він не був реалізований у нашій державі, між тим залишив свій відбиток у вітчизняному законодавстві, у якому застосовано термін «спеціальна економічна зона» (special economic zone) (СЕЗ/SEZ). У результаті офіційно узаконеним в Україні є подвійний термін – «спеціальна (вільна) економічна зона» (СЕЗ/ВЕЗ) [9, с. 61].

Існує дуже багато визначень ВЕЗ, кожне з них має певні відмінності у

формулюванні самої суті таких економічних зон, але постановка завдань залишається майже незмінною. Серед найбільш відомих визначень наведемо лише ті, що були сформульовані в постанові Ради Спільного Ринку від 04.03.1969 р., у VII додатку до Конвенції в Кіото від 18.03.1973 р., документах UNCTAD від 1975 р., Ради Спільного Ринку від 1988 р., у матеріалах Міжнародної організації праці, Центру ООН з ТНК, Всесвітньої Асоціації ЕВЗ. Усі вони, поділяючи єдину думку щодо найважливіших суттєвих рис вільних зон, пропонують власне, оригінальне трактування.

Так, конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) підготувала у 1975 році доповідь на тему, в якій так визначається вільна зона: «Анклав на національній митній території, що звичайно розміщений поблизу від міжнародного морського порту або аеропорту, в який без митних формальностей поступає обладнання та інші товари іноземного походження. Ця імпортована продукція переробляється у зоні, а потім експортується поза зоною без втручання митних властей держави зони» [11].

У VII додатку до Кіотської конвенції 1973 р. вільну зону (зону франко) визначено як «частину території країни, на якій товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території, завдяки чому не підлягають звичайному митному контролю та оподаткуванню».

Фахівці Світового банку вважають: спеціальна економічна зона – це територія з чітко визначеними межами, що, як правило, має кордони, один адміністративний центр та податкові пільги, що надаються підприємствам, які фізично розташовані на території зони. Також вони вирізняють, як різновид СЕЗ експортно-промислові зони, що являють собою огорожену ділянку, яка створюється з метою розвитку промисловості, виробництва й експорту та має більш ліберальні, ніж усередині країни, податкову й економічну політику та законодавство [68].

У економічній літературі міститься ряд інших визначень:

1. «Вільна економічна зона – це складова частина господарського комплексу країни, спеціально визначена на даному етапі із загального економічного контексту як пріоритетна, що забезпечує розподіл і виробництво суспільного продукту, включаючи іноземний продукт, для досягнення при цьому конкретної

мети в соціально-економічному розвитку держави»;

2. Спеціальна економічна зона – територія із чітко визначеними кордонами та особливими економічними умовами, які сприяють залученню прямих іноземних інвестицій, де компанії отримують податкові й митні пільги;

3. Спеціальна економічна зона – територія, створена з метою стимулювання економічного розвитку країни за рахунок залучення інвестицій та розвитку торговельної системи;

Вільна економічна зона – географічний регіон, у якому діють економічні закони, що відрізняються від загальноприйнятих усередині країни, запроваджені з метою залучення прямих іноземних інвестицій [9, с. 60].

Рубіш М. А. під спеціальною (вільною) економічною зоною (ВЕЗ) розуміє специфічне регіональне утворення, що формується на основі детального вивчення умов країни впровадження і має забезпечити більш повну реалізацію її конкурентоспроможності, залучення іноземних інвестицій та прискорення входження до міжнародного поділу праці [47].

На думку Гусева Є.В., спеціальну(вільну) економічну зону можна визначити як просторово обмежену частину території держави, у межах якої встановлюється особливий режим підприємницької діяльності для забезпечення цілеспрямованого економічного розвитку території шляхом активізації зовнішньоекономічних зв'язків [9, с. 60].

В Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», який визначає порядок створення і ліквідації та механізм функціонування спеціальних (вільних) економічних зон на території України зазначено, що «Спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб» [17].

Що стосується суттєвих ознак СЕЗ, то в науковій літературі теж немає єдиної

думки щодо цього. Залежно від того, які риси досліджуваних територіально-господарських утворень визнаються основними, формуються й різні погляди на поняття та класифікацію СЕЗ. Зокрема, у публікаціях «Центру ООН по Транснаціональним корпораціям» наголошується на існуванні 5 суттєвих ознак, що визначають СЕЗ, а саме:

- інтеграція у світове господарство та підпорядковані їй цілі – нарощування експорту товарів та імпорту капіталів, залучення передових високих технологій, підготовка кадрів тощо;
- стимулювання розвитку місцевих факторів виробництва й забезпечення зміни існуючих на момент створення зони продуктивних сил та економічного потенціалу;
- формування особливих економічних відносин виробництва та розподілу продукту;
- здатність до дифузного розширення та розповсюдження власних меж (кордонів) на інші, пов'язані з нею безпосередньо або опосередковано господарські сфери, галузі, території;
- наявність чітко визначеного кордону [9, с. 64; 67].

Всі трактування поняття ВЕЗ зводяться до того, що це частина національного простору (район, територія, область, частина господарського комплексу країни,) де використовується особлива система пільг та стимулів для підприємств чим саме заохочується діяльність спільних підприємств з іноземними інвестиціями. Території, найбільш сприятливі для розміщення ВЕЗ, як правило, розташовані поблизу кордонів, а також мають в розпорядженні розвинуту транспортну, виробничу і соціальну інфраструктуру. В окремих випадках створення ВЕЗ є доцільним і в районах нового господарського освоєння, що не мають вказаних переваг, але мають високу концентрацію цінних природних ресурсів, що дозволяють вирішувати важливі довготермінові загальнодержавні задачі [12].

Метою такої діяльності є інтеграція у світове господарство, що зазвичай означає нарощування експорту товару та ввезення іноземного капіталу, залучення новітніх технологій, збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня

кваліфікації працівників, також стимулюється розвиток локальних факторів виробництва, що в свою чергу породжує зростання економічного потенціалу регіону. Зокрема можна виділити економічну мету, тобто залучення іноземного капіталу завдяки пільговому оподаткуванню, пільговому митному режиму і стабільному законодавству, надання доступу до зовнішньоекономічної діяльності.

Функціонування спеціальних(вільних) економічних зон дозволяє ефективно використовувати місцеві ресурси, досягти зростання валютних надходжень до державних і регіональних бюджетів, розширить ринок високоякісної продукції. Науково-технічна мета створення зон полягає в залученні передових зарубіжних і вітчизняних технологій, активізації інноваційних процесів, залученні наукових і інженерних кадрів з-за кордону, підвищенні ефективності використання виробничих потужностей і підвищенні інформатизації суспільства. [47].

Основні завдання, що постають перед державою, яка створює вільну економічну зону зазвичай є такими:

- вирішення проблеми зайнятості населення шляхом формування нових робочих місць;
- активізація зовнішньоекономічних зв'язків тобто покращення зовнішньої торгівлі;
- створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні;
- розробка системи пільг в регіоні для інвесторів та підприємств;
- міжнародна кооперація праці;
- обмін науково-технічними розробками;
- освоєння прямих іноземних інвестицій [20].

Санкціонування створення СЕЗ державою може здійснюватися не тільки в економічно розвинутих а й в депресивних, технологічно відсталих районах для пожвавлення їх розвитку, та зростання народонаселення регіону. Вченими зроблений висновок, що виключно державні заходи і програми не дають бажаного результату у покращенні становища економічно відсталих територій, для стимулювання інвестиційної активності та зайнятості в регіоні необхідно створити

сприятливий податковий та організаційно правовий клімат. Держава, що створює на своїй території ВЕЗ переслідує певні макроекономічні цілі (рис. 1.1).

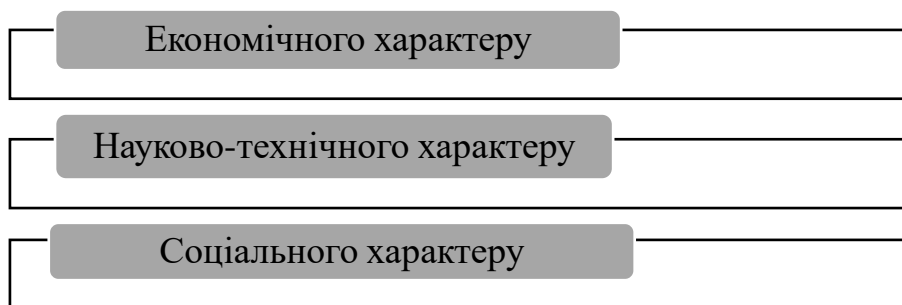

Рисунок 1.1 – Макроекономічні цілі держави при створенні ВЕЗ

Джерело: складено автором на основі [55].

До економічних цілей доцільно віднести:

- залучення іноземного та національного капіталу за рахунок спеціальних пільгових економічних механізмів;
- використання переваг міжнародного поділу праці та міжнародного обігу капіталу для розширення експорту готової продукції, раціоналізації імпорту;
- зростання валютних надходжень до бюджетів регіону і держави.

До науково-технічних належать наступні цілі:

- залучення передових вітчизняних і закордонних технологій;
- прискорення інноваційних процесів;
- залучення зарубіжних науковців та спеціалістів;
- підвищення ефективного використання потужностей та інфраструктури комплексу.

Соціально-економічними цілями, які переслідуються державою яка створює ВЕЗ є:

- прискорення розвитку регіону;
- підвищення зайнятості населення, боротьба з безробіттям;
- створення прошарку висококваліфікованої робочої сили у сфері управління та організації;
- задоволення потреб у високоякісних товарах народного споживання та насичення ринку [55].

Це особливо характерно для країн, що розвиваються, в яких ВЕЗ покликані сприяти прискоренню темпів економічного зростання, освоєнню нових технологій, насиченню внутрішнього ринку високоякісними товарами тощо. В індустріально розвинутих країнах створення ВЕЗ спрямоване на подолання застою в окремих галузях промисловості, банківської і страхової справи.

Поряд із макроекономічними цілями створення ВЕЗ покликано вирішувати локальні завдання окремих регіонів (рис 1.2).

Рисунок 1.2 – Локальні завдання регіонів, що вирішуються при створенні ВЕЗ
Джерело: складено автором на основі [55].

Наявність зони в окремому регіоні, її успішне функціонування, або країні в цілому призводить до зростання ефективності господарювання, підвищення стандартів якості, стимулювання експорту продукції, модернізації виробничої інфраструктури.

Специфіка ВЕЗ залежить від таких чинників як місцезнаходження,

конфігурація, розмір території на яких розміщується зона, наявності і якості ресурсів, особливості використання природних, економічних та інших умов реалізації завдань держави щодо діяльності суб'єктів господарювання на територіях зони.

СЕЗ є одним із засобів залучення іноземних інвестицій та реалізації засад прогресивної трансформації економіки регіону. Особлива роль їх на регіональному рівні полягає у розв'язанні проблем економічного і соціального розвитку, забезпечення функціонуванні інфраструктури регіону.

Перевагами ВЕЗ над іншими формами господарської діяльності є перш за все те, що в невеликих регіонах, зонах можна швидше адаптувати національні умови підприємницької діяльності до типових умов міжнародної практики і цим самим значно підвищити ефективність використання залученого капіталу. По-друге залучення іноземного капіталу, режим найбільшого сприяння в торгівлі, впровадження новітніх імпорتنих технологій призведуть до позитивних результатів в трансформаційних процесах економіки регіону. В більшості випадків успішними організаціями є ті які створені за участі іноземного інвестора, але для цього вся інформація щодо майбутньої діяльності має бути досконально спланована, опрацьована, розраховано всі показники економічної ефективності в залежності від орієнтації ВЕЗ і на основі апробованого матеріалу підготовлений план майбутнього проекту.

Світова практика продемонструвала, що створення ВЕЗ є ефективним інструментом залучення прямих іноземних інвестицій в економіку. Так, наприклад, через одну вільну економічну зону Об'єднанні Арабські Емірати отримали третину всіх інвестицій в країну. Позитивний економічний ефект китайських ВЕЗ вимірюється у щорічному прирості ВРП в межах 6–10%, більше 40% високотехнологічного експорту, а також концентрацією іноземного капіталу, що складає більше 70%. Результатом відкриття ВЕЗ у Туреччині в перший же рік стало збільшення прямих інвестицій на 26%, а реального ВВП – на 3,2%. За тридцять років функціонування щорічний додатковий приріст прямих іноземних інвестицій у середньому складає 30% [6].

Крім того, спеціальні економічні зони переносять центр ваги управління

соціально-економічними процесами на регіональний рівень, стаючи фактором їх розвитку і шляхом створення привабливого інвестиційного клімату регіону.

1.2. Типологія вільних економічних зон

Розвиток концепції спеціальної економічної зони та її практичне впровадження впродовж тривалого періоду призвели до виникнення різних типів СЕЗ. Найпоширеніші типи СЕЗ – це варіації вільних зон, які, по суті, є окремими митними територіями. Разом зі звільненням від митних зборів і тарифів більшість СЕЗ також пропонують фіскальні стимули, сприятливі для бізнесу правила доступу до землі, дозволів і ліцензій або правил працевлаштування, сприяння у вирішенні питань адміністративного характеру. Підтримання інфраструктури є ще однією вагомою перевагою функціонування СЕЗ, особливо в країнах, що розвиваються. В обмін на митні, фіскальні та регуляторні спрощення, спрямовані на сприяння бізнесу заходи, інвестиції у фізичну інфраструктуру СЕЗ дають державі змогу створювати робочі місця, забезпечувати диверсифікацію економіки, стимулювання експорту та виробничого потенціалу [51].

Кузнєцов А. П. вважає за необхідне розрізняти зони вільної торгівлі, підприємницькі, технологічні парки, зони експортного виробництва, спеціальні економічні зони. Американські вчені та спеціалісти із зонування посилаються на три основних типи зон: складські та транзитні, вільні промислові, комплексні зони вільного підприємництва (у тому числі інтегровані виробничі, фінансові, туристичні зони, зони обробки інформації тощо).

Федоренко Є. І. та Мудрагель О. В. виділяють три типи зон: зовнішньоторговельні (у складі вільних митних зон і портів, зон експортного виробництва, транзитних зон); функціональні, або галузеві (технологічні парки, технополіси, туристичні, страхові, банківські тощо) та комплексні спеціальні економічні зони виробничого характеру.

Єврастов С. Ю., Козлов Н. Б. та Кузнецов А. І. спираються у своїх дослідженнях на такі типи СЕЗ: вільні торгові зони, чи *porto franko*, неторгові зони (банківські, страхові, підприємницькі, технологічні) та експортні виробничі зони.

Васильєв В. В надає більш детальну класифікацію з виокремленням п'яти типів СЕЗ – вільних торгових, експортних промислових, банківсько-страхових, технологічних та комплексних.

Данько Т. та Окрут З. розрізняють чотири типи СЕЗ: торгово-складські зони (зони зовнішньої торгівлі, вільні митні зони, вільні безмитні зони та вільні порти), експортно-виробничі (промислові та експортно-промислові, зони спільного підприємництва, зони вільного підприємництва, підприємницькі та спеціальні економічні зони), науково-технічні зони (інноваційні центри, наукові парки, дослідницькі парки) та комплексні зони.

Леось О. Ю. у своїх наукових працях розподіляє вільні економічні зони за такими ознаками: за характером діяльності, за ступенем інтегрованості, за галузевою ознакою та за характером власності (рис. 1.3).

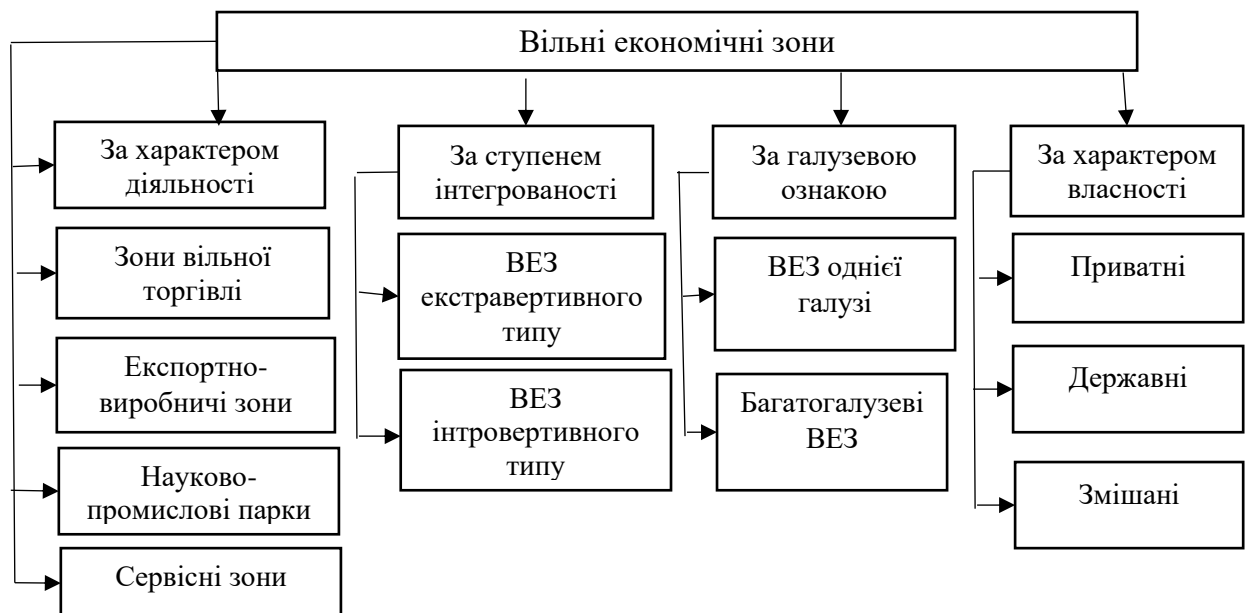

Рисунок 1.3 – Класифікація вільних економічних зон за Леось О.Ю.

Джерело: складено автором на основі [30, с. 108].

Досить розширений розподіл вільних економічних зон на типи наводить у своїх наукових працях Гусев Ю.В. Він пропонує поділяти на типи залежно від:

розташування відносно державного кордону, характеру об'єкта зонування, принципу організації, характеру взаємодії із позазональною економікою, від національної належності, масштабу та значущості вирішуваних завдань, функціональної спрямованості.

За критерієм місцезнаходження СЕЗ відносно державних кордонів вони поділяються на внутрішні, розташовані у внутрішніх районах країни, та зовнішні, що розташовані безпосередньо на кордоні. Необхідно зауважити, що СЕЗ, розташовані поблизу державного кордону (морського, річкового або навіть сухопутного), мають переваги, що полягають у транспортній доступності.

Особливо це впливає на розташування зон, призначених для обслуговування зовнішньої торгівлі, але такі СЕЗ також можуть розташовуватись і у внутрішніх районах країни.

За характером об'єкта зонування розрізняють локальні (точкові) та комплексні СЕЗ. Локальною (точковою) визнається та вільна економічна зона, яка розміщується в межах спеціально визначеної незаселеної території площею до 500 га та має лише об'єкти забезпечення життєдіяльності зони. Розмір території локалізації зони залежить від місця розташування, обраного типу СЕЗ, заявлених цілей її діяльності тощо.

У світовій практиці відомі вільні економічні зони, створені на базі окремих підприємств, транспортних вузлів, промислових зон, а також на значних площах (у тому числі в межах адміністративно-територіальних одиниць). Це пов'язано з об'єктивною неоднорідністю різних об'єктів зонування, а також поставлених перед СЕЗ завдань.

За характером організації зони можна розподілити на сформовані за територіальним або організаційним принципом. СЕЗ може охоплювати певну визначену територію, де на всіх суб'єктів підприємництва поширюється спеціальний режим (територіальний підхід), або певну сукупність суб'єктів підприємництва, які мають спільні ознаки, що не залежать від місця їхнього розташування (організаційний підхід).

За характером взаємодії з економікою приймаючої держави слід розрізняти

зони інтеграційного (до механізму зони закладено принцип тісної взаємодії із суб'єктами підприємництва поза межами зони) та анклавного типу (зона функціонує у просторі, що є «замкненим» відносно позазональної господарської системи й відкритим для зовнішніх зв'язків). Зони анклавного типу є антиподом інтеграційних, створюються переважно для максимізації зовнішнього притоку товарних і фінансових ресурсів, локалізуються на невеликій за розміром території, у процесі діяльності мінімально взаємодіють із рештою суб'єктів підприємництва приймаючої держави. Залежно від того, охоплює зона визначену територію однієї або кількох суміжних держав, можна розподілити зони на однонаціональні та багатонаціональні (міждержавні). Тут важливо не ототожнювати категорію «мононаціональний» із національною належністю капіталів та суб'єктів підприємництва, які працюють у СЕЗ.

Відповідно до значущості вирішуваних завдяки СЕЗ проблем, а також рівня наданих суб'єктам зони пільг (по видаткам державного чи місцевого бюджету) слід розрізняти СЕЗ загальнодержавного та регіонального (місцевого значення).

Згідно із функціональною спрямованістю розрізняють наступні типи СЕЗ: зовнішньоторговельні, торговельно-виробничі, науково-технічні, туристично-рекреаційні, офшорні зони (рис.1.4).

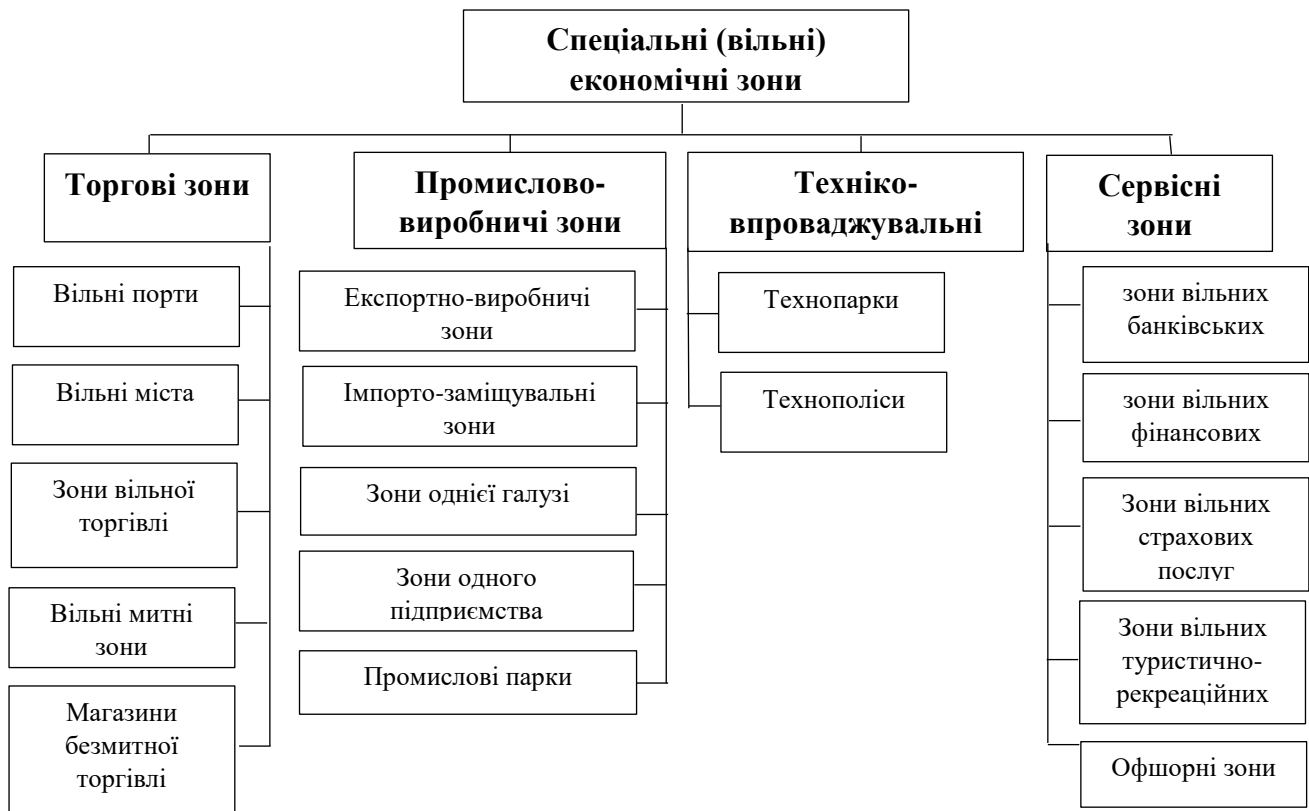

Рисунок 1.4. – Класифікація спеціальних (вільних) економічних зон за функціональною ознакою

Джерело: складено автором на основі [9, с. 64].

Зона вільної торгівлі (ЗВТ) – безмитна зона, в межах якої пропонуються складські приміщення, приміщення для ведення торгівлі, перевантаження та реекспортних операцій. Виникли ще в XVII-XVIII ст. Їх функції зводяться до ввозу, збереженню, сортуванню, упакуванню і перевалці товарів. Іноді допускається незначна обробка іноземних товарів з метою їхнього подальшого реекспорту. До числа зон вільної торгівлі можна віднести магазини «дьюті фрі» в міжнародних аеропортах і вільні гавані (порти) з пільговим торговим режимом. Прикладом ЗВТ в Україні є аеропорт Києва чи Донецька [30, с. 107].

Зовнішньоторговельні зони – це один із найпоширеніших і, без сумніву, найдавніших типів СЕЗ. Йому властивий сталий режим діяльності, він дозволяє використовувати наявні транспортно-географічні та геополітичні переваги країни розташування, потребує відносно невеликих коштів на заснування, а за умови достатньої відпрацьованості проекту має швидку окупність.

Найперші зовнішньоторговельні зони були створені у 1934 р. для активізації участі США у світовій торгівлі. Це був складний період «великої депресії», і створенням таких територій передбачалось, крім іншого, знизити рівень безробіття у країні. Нині основним стимулом створення таких зон є можливість суттєвого зниження тарифів на імпортовані деталі та компоненти для низки галузей, найяскравіший приклад – автомобільна промисловість [33].

Експортно-виробнича – зона, у межах якої створено умови для розвитку та діяльності об'єктів переробної промисловості, кінцева продукція виробництва яких спрямовується переважно на експортні ринки. Вони виникли в результаті еволюції торговельних зон, коли в них стали ввозити не тільки товари, але й капітал, займатися не тільки торгівлею, але і виробничою діяльністю. Ці зони користуються істотними податковими та фінансовими пільгами. Найбільше вони поширені у так званих «нових індустріальних країнах», таких як Аргентина, Бразилія, Мексика [30,

с. 108].

Виділяють дві форми експортно-виробничих зон: традиційну (уся територія в межах зони призначена виключно для експортно-орієнтованих підприємств) і гібридну (до неї належать загальна – зона, відкрита для підприємств усіх галузей (незалежно від експортної орієнтації), і зона, що зарезервована для експортно-орієнтованих підприємств) [51].

Експортно-виробнича зона Single Factory – надає стимули для окремих підприємств незалежно від місця розташування, адже заводи не мають розташовуватися в межах визначеної зони, щоб отримати стимули та привілеї.

Початок сучасних експортно-виробничих зон в Європі (ЕВЗ) поклала зона аеропорту Шеннон (Ірландія). Пізніше концепція ЕВЗ найбільше використовувалась у країнах, що розвиваються, особливо у тих державах Азії, які недавно пройшли стадію індустріалізації. Розвиток зони Шеннон спочатку відбувався повільно. Важливою була демонстрація результатів. Іноземні відвідувачі мали побачити самі, що відбувається, і потім поділитися своїми хорошими враженнями у діловому світі. Розмір загального експорту з промислового парку перевищив 300 млн дол. США, а обсяг чистого експорту наближався до 200 млн дол. США. Близько 90% обсягу експорту і 75% обсягу імпорту припадає на повітряні перевезення.

Аналіз досвіду створення експортно-виробничої зони в Шенноні свідчить про те, що успішна реалізація цієї ідеї була зумовлена і визначена новим явищем, пов'язаним з інформаційно-рекламною діяльністю та відносинами з громадськістю та діловим світом.

Зона ведення підприємницької діяльності – призначена для стимулювання розвитку проблемних міських або сільських територій шляхом надання податкових пільг і фінансових грантів для залучення на цих територіях бізнесу. Більшість зон цього типу знаходиться в розвинених країнах, наприклад у США, Франції та Великій Британії [51]. Зони підприємств розташовані у США – це спеціальні території, в яких діючі підприємства отримують від місцевої чи федеральної влади певні преференціальні права. Вони створюються в районах великих міст, які економічно депресують, із високим рівнем безробіття і зазвичай займають площу в

кілька квадратних кілометрів [33].

Вільний порт (freeport) – СЕЗ, яка зазвичай охоплює значну територію та всі види діяльності, включно з туризмом і роздрібною торгівлею; на території зони проживають люди, а сама СЕЗ характеризується, як правило, широким набором економічних стимулів і переваг для ведення бізнесу. Традиційним прикладом є великі вільні порти в Китаї.

Науково-технічні зони є одним із найскладніших утворень серед СЕЗ. Частіше за все вони мають місце у практиці високорозвинених країн та нових індустріальних держав, оскільки базуються на високому інтелектуальному потенціалі приймаючої країни. Проекти науково-технічних зон орієнтовані на довгострокову перспективу, що визначається як тривалістю періоду створення, так і періодом окупності капіталовкладень. Саме вони можуть надати інноваційної спрямованості економіці, допомагають підтримувати високі конкурентні позиції держави в сучасному світі, де фактор науково-технічного прогресу є вирішальним [33].

Останнім часом серед різноманітних особливих економічних зон певне місце зайняли науково-технологічні парки. Такі утворення називають по-різному («технопарк», «національний центр», «технополіс» та ін.). Виникли в 70-80 рр. ХХ ст. У них концентруються національні та закордонні дослідні, проектні, науково-виробничі фірми, які користуються єдиною системою податкових і фінансових пільг. До необхідних передумов створення наукових парків (НП) належать: велика кількість інноваційних ідей, доступ до джерел венчурного капіталу, інфраструктура НПДКР і промисловості, привабливі умови життя та відпочинку [51]. Найбільше число таких зон функціонує в США (технопарки), Японії (технополіси), Китаї (зони розвитку нової і високої технології). У них організовується розробка і випуск конкурентоспроможної наукомісткої продукції. Найвідомішим науково-промисловим парком є «Кремнієва долина» («Силіконова долина») у США [30, с. 107].

Технополіси Японії. В Японії програма «Технополіс» стала третьою урядовою концепцією розвитку міст. Дві попередніх концепції територіальних виробничих утворень – концепції промислових (1960-ті роки) та «інформаційних» міст – були

безуспішними, насамперед через фінансові ускладнення. Технополіс – це місто та прилегла до нього територія, де в органічній єдності розташовані підприємства високотехнологічних галузей промисловості, наукові заклади, вузи, що готують до технополіса наукові й інженерні кадри, та житлова забудова.

Сервісні зони являють собою території з пільговим режимом підприємницької діяльності для фірм, що надають різні фінансово-економічні, страхові та інші послуги. До числа сервісних зон відносяться офшорні зони та податкові гавані. Вони залучають підприємців сприятливим валютно-фінансовим, фіскальним режимом, високим рівнем банківської і комерційної таємниці, лояльністю державного регулювання. У цих зонах концентрується банківський, страховий бізнес, через них здійснюються експортно-імпорتنі операції, операції з нерухомістю, трастова і консалтингова діяльність. Зазвичай офшорні зони розповсюджені у невеликих острівних країнах, таких як Кіпр, Багамські острови, Науру. Проте вони також з успіхом функціонують у таких розвинених країнах, як Сінгапур, Китай, Ірландія, Бахрейн [30, с. 108].

Практика підтверджує, що найефективнішими є зони-острови (ШріЛанка, Маврикій, Хайнань і т. п.). Географічна ізольованість подібних зон надійно захищає їх, особливо на початковій стадії розвитку, і тим самим підвищує шанс виживання цих «острівців податкового раю» у суворому економічному просторі. Найвища ефективність зон відповідає оптимальній стратегії використання ресурсів, насамперед, інвестиційних. Окрім «ресурсної» складової, у структурі ефективності треба враховувати «режимну» складову: економічний комфорт у зоні формується національним поєднанням найрізноманітніших пільг: податкових, валютних, митних і т. д.

Туристично-рекреаційні зони – не дуже поширений тип вільних зон, який передбачає, що в країні розташування природо-ресурсного потенціалу мають максимально повно використовуватися туризм та рекреації.

Окрім вищеназваних основних типів СЕЗ, можуть існувати ще й вільні зони, які разом із головними рисами мають елементи кількох зазначених типів. Тобто в результаті поєднання місцевої специфіки і «класичних» моделей вільних

економічних зон формуються інші різновиди СЕЗ.

Типи та моделі організації СЕЗ видозмінюються залежно від вирішуваних завдань та особливостей економічного розвитку країн розташування. Але всі вони мають спільні риси, що дозволяє відносити їх до складу спеціальних (вільних) економічних зон.

Слід зазначити, що на сучасному етапі відбувається переосмислення ролі СЕЗ в економічному розвитку. Цілі, поставлені тоді, коли формувалися перші СЕЗ, розглядалися в контексті обмеженої торгівлі або закритої економіки, та призначенням СЕЗ було сприяння експорту, створення робочих місць і передання технологій.

Швидкі темпи глобалізації та лібералізація торгівлі сприяли формуванню більш широкого погляду на СЕЗ, цілі розвитку та очікувану ефективність від створення їх. Сьогодні СЕЗ все частіше розглядають крізь призму налагодження взаємозв'язків і сприяння двосторонній торгівлі, лібералізації та модернізації економіки-реципієнта.

Акцент зроблено також на питанні інтеграції СЕЗ в економіку країни, на території якої вона функціонує, що прослідковується в підходах на рівні держав до формування політики щодо СЕЗ та структури управління ними. Оцінка впливу СЕЗ на сталий розвиток має враховувати їхній прямий і непрямий економічний і фінансовий внесок, рівень залучення технологій і вплив на формування навичок і можливості навчання працівників, соціальний та екологічний вплив, сприяння регіональній інтеграції, а також політичні дивіденди [51].

Очікуваний прямий економічний внесок СЕЗ у розвиток економіки території проявляється вже в короткотерміновому періоді і враховує:

- залучення прямих іноземних інвестицій;
- створення робочих місць;
- розвиток інфраструктури;
- отримання доходу та зростання ВРП;
- стимулювання та диверсифікацію експорту;
- збільшення надходжень в іноземній валюті.

Непрямі економічні вигоди складніше визначити та оцінити, але вони є важливим компонентом впливу СЕЗ на сталий стратегічний розвиток території, регіону, країни. До таких віднесено:

- посилення міжрегіонального економічного співробітництва, залучення до глобальних ланцюгів створення вартості;
- формування взаємозв'язків усередині та за межами зони на внутрішньому ринку;
- непрямий вплив на створення робочих місць поза межами СЕЗ – співвідношення створених непрямих робочих місць до прямих коливається в межах від $\frac{1}{4}$ у країнах, де зони функціонують як відносні анклави, до половини в країнах, де зони вдається інтегрувати в національну економіку. Це означає, що непрямий вплив СЕЗ на зайнятість у всьому світі становить 50-200 млн робочих місць [51];
- підвищення кваліфікації зайнятих, навчання, обмін досвідом – коли іноземні фірми інвестують у регіон за допомогою прямих іноземних інвестицій, вони також приносять із собою притаманні компанії знання. За відповідних умов відбувається поширення таких знань на регіон, в який вливають інвестиції, що результується і зростання якості людського капіталу в місцевих фірмах;
- передання технологій та ноу-хау;
- промислову диверсифікацію та модернізацію;
- «жіночу» зайнятість (жінки становлять 60 -70% робочої сили СЕЗ у світі);
- поведінковий «демонстраційний ефект», який виникає внаслідок застосування кращої практики у виробничому процесі тощо [51].

Зрештою, поєднання прямого та непрямих економічних внеску відображається у економічному зростанні. Створення та розвиток СЕЗ вже на початкових етапах характеризується поштовхом до зростання ВВП. Проте, враховуючи переваги та стимули, які постійно надаються інвесторам у СЕЗ, вони також мають забезпечити стійкий стимул до зростання. Іншими словами, зростання економічної активності в зонах має випереджати загальне економічне зростання після раннього етапу розвитку зони. Ефективність СЕЗ залежить від зовнішніх і

керованих чинників (якими можуть управляти уряди й розробники зон). До зовнішніх чинників віднесено високу конкуренцію за інвестиційний ресурс, зміни в політичному середовищі та зміни торговельних преференцій. Керовані фактори визначаються в контексті стратегічного визначення СЕЗ, нормативно-правової та інституційної бази, інфраструктури, послуг і переваг, які надаються інвесторам у зонах.

Вдала адаптація СЕЗ до специфіки національного господарства, рівня його розвитку та державної стратегії соціально-економічного зростання можуть сприяти динамічному прогресу країни.

Висновки до розділу 1

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Зони з преференційним інвестиційним режимом – один із ключових рушіїв залучення іноземного капіталу та реалізації експортного потенціалу в країнах, що розвиваються. У світовій практиці спеціальні економічні зони (СЕЗ) виступають дієвим інструментом залучення інвестицій. Адже це є територія з пільговим податковим режимом та економічними преференціями.

Вільну економічну зону (ВЕЗ) можна визначити як просторово обмежену частину території держави, у межах якої встановлюється особливий режим підприємницької діяльності для забезпечення цілеспрямованого економічного розвитку території шляхом активізації зовнішньоекономічних зв'язків.

ВЕЗ у світовій практиці створюються з якимись певними цілями, які направлені на зростання благоустрою як в самих зонах, так і на території цілої держави. До таких цілям, як правило, відносяться: активізація зовнішньоторговельної діяльності, збільшення об'ємів експорту, створення додаткових робочих місць, стимулювання промислового виробництва, притягнення в країну іноземних інвестицій, підйом депресивних територій, вирівнювання міжрегіональних різниць. Способи досягнення цих цілей частіш за все однакові – це

податкові і митні пільги, різні преференції.

Проаналізувавши діяльність існуючих ВЕЗ з різних точок зору можна виділити класифікацію за такими ознаками як: за місцем розташування відносно кордону держави; за характером об'єкту зонування; за принципом організації; за функціональною спрямованістю; за національною належністю; за масштабом та значенням поставлених завдань; за взаємодією з економікою за межами зони. Відповідно до класифікації Світового Банку виокремлюють: зони вільної торгівлі (ЗВТ); експортні зони (ЕЗ); вільні економічні зони (ВЕЗ); індустриальні парки (ІП); вільні порти (ВП); митні логістичні парки (МЛП); міські підприємницькі зони (МПЗ).

Існування ВЕЗ призводить до покращення соціально-економічного розвитку регіону, де створена преференційна зона, і держави в цілому.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ У ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОНАХ РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ

2.1. Досвід США та Китаю щодо створення спеціальних економічних зон

За даними UNCTAD, на сьогодні у світі нараховується 5383 спеціальні економічні зони у 147 країнах світу, три четверті з яких – країни, що розвиваються. Зокрема високотехнологічні та інноваційні спеціалізовані індустриальні зони зосереджені переважно в країнах, що розвиваються, а СЕЗ, які спрямовані на логістику, – в розвинутих країнах. Крім того, в останні роки кількість СЕЗ зростає швидкими темпами та станом на 2022 рік щонайменше 500 СЕЗ перебували на стадії розробки [72].

Таблиця 2.1. – Число спеціальних економічних зон у світі станом на 2022 рік [72].

Класифікація країн	Кількість СЕЗ	Кількість СЕЗ	Кількість
--------------------	---------------	---------------	-----------

		у розробці	планових СЕЗ
світ	5383	474	507
розвинуті країни	374	5	..
Європа	105	5	..
Північна Америка	262	..	..
країни, що розвиваються	4772	451	502
Азія	4046	371	419
КНР	2543	13	..
Індія	373	142	
Африка	237	51	53
Латинська Америка та Карибські острови	486	28	24
країни з перехідною економікою	237	18	5

Для вирішення проблем, які пов'язані зі створенням та функціонуванням ВЕЗ, доцільним є запозичення досвіду країн, в яких ВЕЗ успішно функціонують, і його адаптація до українських реалій. В якості прикладу варто розглянути ВЕЗ, що функціонують у найбільших економіках світу – США та Китаї.

У США основними являються три типи ВЕЗ: зони зовнішньої торгівлі, підприємницькі зони і технологічні парки (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Типи вільних економічних зон США

Джерело: складено автором на основі [30, с. 108].

Зони зовнішньої торгівлі США надають широкий спектр послуг. У них завозиться товар, який не тільки складається, сортується і упаковується, а з

можливістю нової переробки чи зборки певних видів продукції з компонентів місцевого або іноземного виробництва, що надходять в зону або створюється в ній. Функціонування зон зовнішньої торгівлі відстежується Митною службою США та Комітетом по зонах зовнішньої торгівлі. Згідно з існуючим американським законодавством, зони зовнішньої торгівлі, що діють на території країни, підрозділяються на зони загального призначення і спеціалізовані субзони. Перші торгові зони загального призначення були створені в США у середині 30-х років минулого сторіччя і розташовувалися у великих портах – Нью-Йорку, Новому Орлеані, Сан-Франциско, Лос-Анджелесі та Сіетлі.

Спеціалізовані зони (субзони) організовуються в інтересах окремих, зазвичай великих, компаній, діяльність яких виходить за рамки зон загального призначення. Вони створюються з метою розвитку експортного потенціалу, налагодження імпортозамінних виробництв. Спеціалізовані зони технічно є частиною зон загального призначення, але територіально розміщуються за їх межами, а іноді навіть на великій відстані від них. Перші спеціалізовані зони були створені в 1952 р. До теперішнього часу зони зовнішньої торгівлі, чисельність яких становить вже більше 220, практично охопили всю територію країни – вони створені в 48 штатах. До підприємницьких зон відносяться такі, які безпосередньо не пов'язані з не є основними преференціями або взагалі відсутні, а основну роль відіграють різні податкові, фінансові та адміністративні стимули.

Підприємницькі зони (ПЗ) виникли в США як породження неоконсервативного варіанту регіональної політики, спрямованої на пожвавлення дрібного і середнього бізнесу в економічно депресивних районах шляхом надання підприємцям більшої свободи діяльності та значних фінансових пільг. За юридичним статусом підприємницькі зони в США поділяються на три типи – федеральні, штатні і місцеві, кожен з яких створюється рішенням урядових органів на федеральному, штатному і місцевому рівнях. Перша підприємницька зона, що знаходиться під юрисдикцією штату, була організована у Флориді в 1980 р. Для отримання статусу підприємницької зони район, що виділяється для цих цілей, повинен відповідати ряду вимог, найбільш важливі з яких такі:

- більше 70% жителів даного району повинні мати особистий або сімейний дохід нижче 80% середнього доходу жителів даного міста чи всієї країни;
- рівень безробіття в цьому районі має значно перевищувати її середній рівень по всьому місту або всій країні [2; 30, с. 109].

Всього близько 1500 підприємницьких зон всіх рівнів діють в 700 містах, приміських і сільських районах США. Їх швидке поширення пояснюється вже згадуваними економічними та іншими пільгами, які надаються американським компаніям, що діють на їх території. Оскільки розвиток виробництва і скорочення безробіття є двома основними цілями державних програм всіх рівнів, то федеральна, штатна і місцева влада надають їм усіляке сприяння в досягненні поставлених завдань. Технологічні парки (техніко-впроваджувальні зони) заявили про себе як про нову ефективну форму інтеграції науки і виробництва, як про місце розгортання інноваційної діяльності і створення венчурних (ризикових) фірм, зайнятих розробкою нових технологій. Зазвичай вони представляють собою територіально згруповану сукупність наукових лабораторій і виробничих приміщень, наданих на пільгових умовах в оренду венчурним фірмам, зайнятим комерційним освоєнням перспективних наукових та технологічних нововведень та ідей [30, с. 109].

У США існують два типи технопарків: ті, що виникли спонтанно, з ініціативи окремих осіб або приватних організацій, і ті, що створювалися за вказівкою влади окремих штатів. До першого типу відносяться такі технологічні парки, як Силіконова долина в м. Санта-Клара (Каліфорнія), технопарк «Бостонська дорога 128», а також Парк Трикутник Північної Кароліни, створений в центрі району, де розташовуються три університети: Дюка, Північної Кароліни і Університет штату Північна Кароліна.

На сьогоднішній день в США налічується 150 технопарків (більше 30% їх загальносвітової чисельності). Ці парки є, як правило, власністю на пайових засадах університету, місцевого муніципалітету, акціонерних товариств і асоціацій. Деякі з них функціонують на прибутковій основі, інші є безприбутковими організаціями. Їм властива одна характерна риса – надання допомоги на пільгових умовах венчурним компаніям, окремим винахідникам і вченим, які розробляють нові види продукції і

технологій. Ще одна характерна риса діяльності технопарків – його співпраця з промисловими компаніями. Основною перевагою цієї співпраці для промислових компаній є доступ до університетських ресурсів, можливість залучати до роботи викладацький склад, найбільш здібних студентів і аспірантів, користуватися бібліотекою і т.д.

Про роль, яку відіграють технопарки в економіці США, свідчить той факт, що «Силіконова долина», яка вважається центром високотехнологічної індустрії, забезпечує одну п'яту світового виробництва комп'ютерної та обчислювальної техніки. Технопарки активно сприяють підвищенню наукоємності американських товарів, що збільшує конкурентоспроможність продукції США на світовому ринку [30, с. 109].

Відповідно до звіту UNCTAD «World Investment Report 2022» [72] у Китаї сконцентровано майже половину від світової кількості спеціальних економічних зон. Однією з ключових передумов такого лідерства є Політика реформ та відкритості, яка бере свій початок у 1978 році, коли китайська економіка була закритою, а частка зовнішньої торгівлі у структурі ВВП становила 9 %. СЕЗ стали інструментом стимулювання економічного розвитку депресивних регіонів та Китаю в цілому. Засновуючись на позитивному досвіді азійських країн, у 1979 році Державна рада ухвалила рішення про створення чотирьох пілотних спеціальних економічних зон: Шеньчжень, Чжухай, Сямень, Гуандун. Пілотні СЕЗ показали позитивний ефект у нагромадженні інвестицій та у нарощенні промислового виробництва, тому в межах реалізації регіональної політики 1984 року уряд ініціював відкриття спеціальних економічних зон у 14 приморських містах від Даляня до Бейхая [12].

Від самого початку цього експерименту ВЕЗ планувалося за допомогою іноземних інвестицій помітно підняти економіку країни. Однак у Китаї завжди існувало розуміння того, що справжнього підйому країни лише коштом залучення іноземного капіталу досягнути неможливо. Економіка потребує не лише притоку капіталу, а й нових технологій, що дають змогу підвищити рівень виробництва, наситити внутрішній ринок та вийти на зовнішні експортні ринки з

конкурентоспроможною національною продукцією. Тому офіційна державна політика дотримувалась концепції обмеження імпорту в країну застарілих чи другорядних технологій, усіляко стимулювала створення іноземними корпораціями наукових та дослідницьких центрів безпосередньо на території КНР [8].

Моделі розвитку вільних економічних зон у КНР відзначаються помітним розмаїттям. При виборі моделі розвитку ВЕЗ китайське керівництво виходило з поточних потреб країни та досвіду функціонування спеціальних зон в інших країнах. Найбільш детально вивчали досвід Сінгапуру та США. Упродовж підготовки організації спеціальних економічних зон було запропоновано декілька варіантів режиму їх функціонування (рис. 2.2).

На початку 2000-х Китай ініціює створення закордонних економічних зон із метою розширення власного досвіду індустріалізації та сприяння торговельно-економічній співпраці з іншими країнами світу.

Рисунок 2.2 – Типи вільних економічних зон Китаю

Джерело: складено автором на основі [61].

Успіх системи СЕЗ був зумовлений спеціальними політиками та заходами, тому присутність іноземного капіталу дозволялася лише у СЕЗ, хоча діяли жорсткі обмеження за галузями та типами діяльності, в яких може бути присутній іноземний капітал. Щодо підприємств з іноземним капіталом діяли обмеження щодо форми

організації, вони були представлені переважно спільними підприємствами. До підприємств, що оперували в межах СЕЗ, висувалися вимоги про збут продукції на міжнародному ринку в межах політики нарощення експорту. У разі відповідності усім вимогам підприємство з іноземним капіталом оподатковувалося за пільговою ставкою корпоративного податку 15%, тоді як для національних підприємств він становив від 30 до 50%. Спеціальний пільговий режим надавався підприємствам, інвестиції яких становлять 5 млн дол. США або більше, а також підприємствам, що використовують високі технології або мають довший період обороту капіталу.

Інвестор, який реінвестує свій прибуток у СЕЗ протягом 5 або більше років, може подати заявку на зменшення або звільнення від податку на прибуток на реінвестовану частину. Важливими також стали: недорога земля, швидке митне оформлення, можливість репатріації прибутку та капітальних вкладень, безмитний імпорт сировини та проміжних товарів, призначених для виробництва експортної продукції, звільнення від сплати податку на експорт.

Нові підприємства з ПП звільняються від промислового та комерційного консолідованого податку в перші два прибуткові роки та отримують знижку 85% на наступні п'ять років. Також підприємства у високотехнологічних галузях та ті, що виробляють новітню продукцію, звільняються від податку на прибуток протягом перших п'яти років і отримують зниження на 85% протягом наступних п'яти років [28].

Важливим є аспект політичної та економічної автономії самих СЕЗ. Їхня діяльність регламентується окремими законодавчими нормами, місцеві органи влади можуть самостійно встановлювати структуру та ставки місцевих податків, а також керувати та адмініструвати СЕЗ. Також китайські органи місцевої влади сприяли створенню сприятливого ділового клімату. На території СЕЗ не тільки створювалися ефективна регуляторна та адміністративна системи, але й забезпечувалася необхідна інфраструктура, що включала дороги, каналізацію, зв'язок та порти, а також доступ до води, електроенергії та газу. Крім базової інфраструктури, органи місцевої влади також надавали різні бізнес-послуги в межах багатьох СЕЗ [28].

У сучасній китайській практиці можна виділити такі зони державного рівня:

- 5 особливих економічних зон (ОЕЗ). Вони розміщені в районі портових міст провінцій Фуцзянь і Гуандун на узбережжі ПівденноКитайського моря;
- 54 державні зони техніко-економічного розвитку (ЗТЕР) – на узбережжях Жовтого, Східно-Китайського та Південно-Китайського морів у містах Далянь, Циньхуандао, Тяньцзинь, Яньтай, Циндао;
- 53 державні зони розвитку нових і високих технологій (ЗРНВТ), які охоплюють міста Пекін, Ухань, Шеньян, Нанцзин, Гуанчжоу, Чунцин;
- 15 безмитних зон (БЗ), найбільші з яких розміщено на Східному узбережжі (у Шеньчжені, Гуанчжоу, Шаньтоу, Тяньцзині, Шанхаї);
- 14 зон прикордонного економічного співробітництва (ЗПЭС). Ці зони становлять території прикордонного відкритого міста: Хуньчунь (провінція Цилинь), Суйфэньхе і Хейхе (провінція Хэйлуңцзян), Маньчжурія і Ерлянь-Хото;
- 57 експортно-виробничих зон (ЕПЗ) [8].

Найбільший інтерес, з точки зору ефективності ВЕЗ, становлять Державні Зони техніко-економічного розвитку (ДЗТЕР). Історія розвитку ДЗТЕР пов'язана з концепцією переорієнтації експорту на високотехнологічну конкурентоспроможну продукцію. Більшість ДЗТЕР розміщено на околиці великих чи середніх міст. Найбільш віддалену розташовано на відстані 80 км від центру міста (наприклад, Циндаоська), а найближча, Дуншанська, розташована на відстані менше 1 км від міста, у середньому ДЗТЕР віддалені від міста на 20-30 км. Площі ДЗТЕР також відрізняються одна від одної. Найбільшою є Даляньська, її площа становить понад 40 км², найменшою – Урумчинська з площею менше 3 км², в середньому 20-30 км². Сьогодні 32 з 54 ДЗТЕР розташовано у східній частині Китаю. Сучасні ДЗТЕР дедалі частіше розвиваються на базі національних наукових відкриттів та досягнень. За понад 30 років ВЕЗ у Китаї широко поширились та розвивались ті міста і території, де організовувались та успішно функціонували ДЗТЕР. За даними статистики, приріст ВВП у ДЗТЕР з року в рік перевищує більш ніж у 3 рази приріст у середньому по країні.

Закордонні зони торговельно-економічного співробітництва є одним із ключових механізмів у рамках китайської ініціативи «Один пояс, один шлях» задля

поглиблення інвестиційної кооперації. Уряд КНР заохочує китайські підприємства брати участь у створенні спеціальних економічних зон за кордоном через відкриту систему тендерів. Цзянсу, Шаньдун, Хебей, Хейлунцзян, Гуансі та Юньнань (Jiangsu, Shandong, Hebei, Heilongjiang, Guanxi, and Yunnan) – частина реформ, які оголошені як такі, що продовжують відкривати економіку Китаю з метою розвитку недорозвинутих провінцій, а відтак зменшення нерівномірності та асиметрій розвитку всередині країни [34].

Станом на 2023 рік, Міністерством комерції КНР верифіковано 21 торговельну зону, які створено китайськими інвестиційними організаціями уздовж «Одного поясу, одного шляху» з 2013 по 2020 роки [12] (рис. 2.3).

Також китайські інвестиційні організації створили 7 торговельних зон створено у Південно-Східній Азії, 4 в Африці, 2 в Центральній Азії, 2 в Угорщині, 1 у Південній Азії.

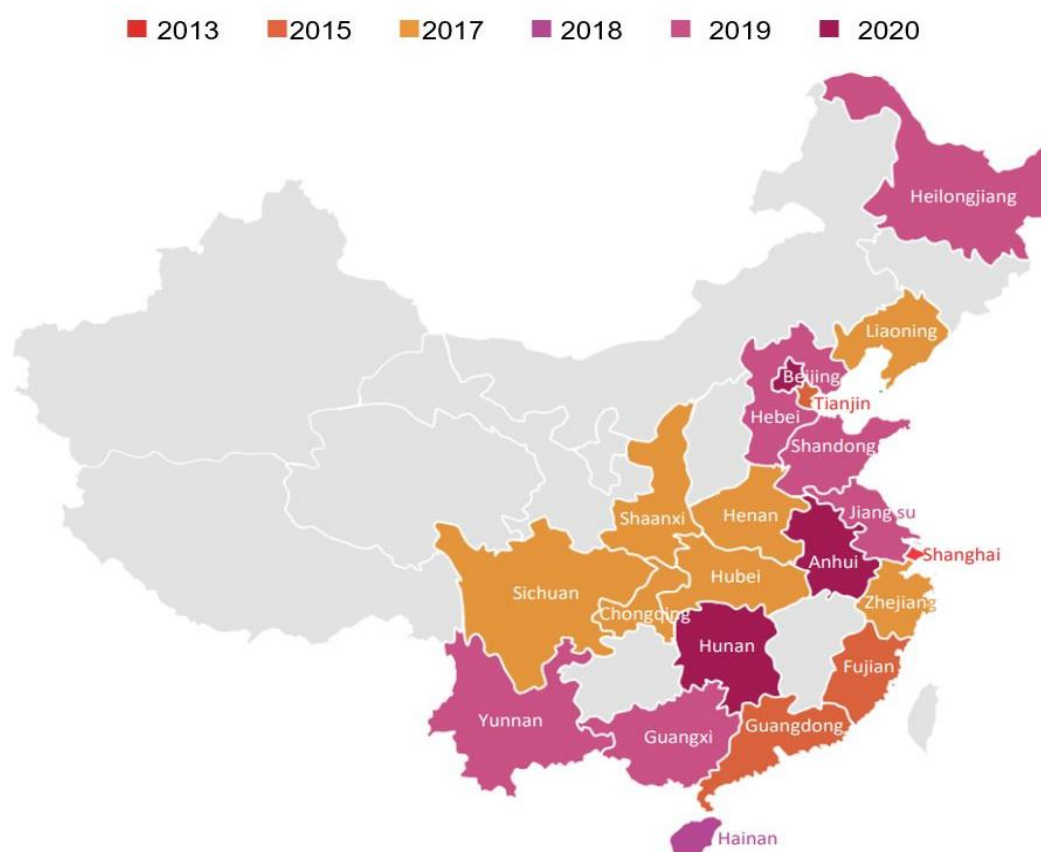

Рисунок 2.3 – Зони вільної торгівлі Китаю

Джерело: [65].

Згідно з даними Міністерства комерції КНР, станом на листопад 2019 року, загальний обсяг інвестицій у закордонні зони торговельно-економічної співпраці становив 41 млрд дол. США, функціонує 5400 підприємств, які сплатили 4,3 млрд дол. США податків, та створено 370 тис. робочих місць у країнах базування СЕЗ [12].

Разом з відкриттям нових зон, збільшуються й існуючі зони (так, вільна зона Шанхаю нещодавно була збільшена майже вдвічі, додавши безліч нових пільг та іншої підтримки для підприємств). Поряд зі стимулюванням внутрішньої та зовнішньої торгівлі й залученням прямих іноземних інвестицій нові зони мають преференції щодо імпорту, обробки, виробництва та експорту товарів, податкових пільг та швидких процедур інвестування, що сприяє притоку капіталу.

Характерною особливістю нових китайських FTZ (вільних економічних зон зі значно більшими можливостями) є те, що вони органічно доповнюють Регіональні торгові угоди, підписані на рівні країн. Ці зони розміщуються на кордонах з країнами – адресатами розширення торговельних зв'язків. Наприклад, зона Юньнань не має виходу до моря, але межує із В'єтнамом, Лаосом та М'янмою; зона Гуансі розміщена в південному автономному регіоні, що межує з В'єтнамом; зона Хейлунцзян в північно-східній провінції межує з Росією; зони Шаньдун, Цзянсу та Хебей розмістилися в прибережних провінціях, розташованих через протоку з Південною Кореєю та Японією. Усі ці зони мають відповідну спеціалізацію і націленість на інтеграцію із країнами – сусідами. Проте з'явилися також додаткові завдання стимулювання реформ в самих провінціях, тому зони називаються пілотними – після успішного застосування в них спеціальних режимів відповідно до стратегічного позиціонування та місцевих особливостей ці умови поширюються далі вглиб Китаю: FTZ Шаньдун зосереджена на пришвидшенні розвитку морської галузі, промислового фінансування, штучного інтелекту, а також охорони здоров'я, на використанні стратегічного розташування для збільшення торгової співпраці між Китаєм, Японією та Південною Кореєю [34, 63].

Однією з головних цілей FTZ Цзянсу є сприяння співпраці з провінціями та містами «Економічного поясу Шовкового шляху» та дельти річки Янцзи для

сприяння регіональному інтегрованому розвитку. Вона включає конкретні інструменти підвищення рівня інвестиційного співробітництва, посилення фінансової підтримки реальної економіки, підтримки інновацій та розвитку обробної промисловості.

FTZ Хейлун є ключовим рушієм активізації Північно-Східного Китаю. Вона підтримує розвиток нових галузей, такі як високотехнологічне обладнання, інтелектуальне виробництво та нова енергетика, а також стимулюватиме комерціалізацію технологічних досягнень. Це також допоможе активізувати економіку уздовж старопромислового поясу Китаю, посилюючи співпрацю між Китаєм та Росією, а також усім регіоном Східної Азії.

FTZ Хебей сприяє скоординованому розвитку Пекіну, Тяньцзіня та Хебея (інакше відомого як регіон Цзінь-Цзінь-Цзі) за допомогою розвитку нового району Сюнган шляхом фінансових інновацій, цифрових технологій та платформ, а також прискорення технологічних досягнень у галузі біомедицини та охорони здоров'я.

FTZ Юньнань розміщена біля важливого економічного коридору, що з'єднує «Шовковий шлях» та «Економічний пояс» річки Янцзи. Таким чином, зона діятиме як канал, що з'єднує Китай з країнами Південної та Південно-Східної Азії та будуватиме, як задекларовано в установчих документах, «територію здорового способу життя світового рівня шляхом впровадження висококласних медичних послуг як всередині країни, так і призначених на експорт» [12, 34, 63].

FTZ Гуансі функціонує як міжнародний сухопутний та морський торговий коридор, що з'єднує Китай з іншими країнами АСЕАН, такими як В'єтнам, Лаос, Таїланд та Філіппіни.

Роль вільних економічних зон у реформах Китаю полягає також у призупиненні відтоку високотехнологічних підприємств до інших країн Південно-Східної Азії та залученні надійних альтернативних торгових партнерів для отримання енергетичних та сільськогосподарських товарів. Відтак нові пілотні зони покликані забезпечити для Китаю нові канали торгівлі та інвестицій, тим самим зменшуючи негативні наслідки погіршення відносин із США. Вільні економічні зони також повинні припинити загальне зменшення інвестицій у Китай, що

відбувається через їхній відтік зі старих зон.

Рух у бік більшої лібералізації інвестиційної політики – вимушена дія уряду, яка, в поєднанні з підписанням Регіонального всеохоплюючого економічного партнерства (RCEP) та новими пілотними зонами FTZ повинна, на думку китайського уряду, змінити ситуацію на краще. Зони вільної торгівлі в Китаї розширили свої функції за межі початкової концепції створення нижчих бар'єрів для імпорту, експорту та міжнародної торгівлі. Вони використовуються як полігон для реформ і як канал для регіональної торгівлі в певних галузях. Такі FTZ часто мають цілком конкретні стимули та переваги і можуть часто змінювати умови залежно від місцевих пріоритетів, про що попереджають усіх міжнародних інвесторів. Податкові та інші преференції часто стають менш важливими для іноземних інвесторів, ніж розміщення в комфортному технологічному кластері [34, 63].

Поки існує невизначеність та зростання витрат на робочу силу, такі технологічні гіганти, як HP, Dell, Microsoft, Amazon та Apple прагнуть перенести більшу частину своєї виробничої мережі за межі Китаю. Торгова війна між США та КНР не була єдиною причиною рещорингу компаній за межі Китаю, хоча вона значно пришвидшила процес прийняття відповідних рішень фірмами. Зростання вартості робочої сили, внутрішня конкуренція, труднощі з репатріацією прибутку та проблеми захисту інтелектуальної власності – це фактори, що чинять посилений тиск на іноземні високотехнологічні фірми. У 2020 році компанія Apple оголосила, що буде переносити 30% своїх виробничих потужностей з Китаю в Південно-Східну Азію, як і Lenovo Group, Acer та Asustek Computer. Однак КНР досі залишається найважливішим постачальником і ключовим ринком для Apple. Понад 95 % усіх iPhone, AirPods, Mac і iPad зараз виробляють у Китаї, і п'яту частину цих продуктів продають також у цій країні [60].

Проте не всі компанії-виробники покидають Китай, адже більшість з них мають намір перенести лише певні сегменти свого виробництва, оскільки Китай залишається надзвичайно важливим ринком. Google переніс значну частину виробництва своїх материнських плат, пов'язаних із США, до Тайваня і Малайзії; Quanta Computer, Foxconn Technology та Inventec перенесли частину виробництва до

Тайваню, Мексики та Чехії. Інші компанії диверсифікують свої ланцюги виробництва, щоб зменшити майбутні ризики та вийти на нові ринки. Foxconn вже чверть виробничих потужностей переніс за межі Китаю, в тому числі до Індії. Компанії також втілюють плани адаптації до нового стану. Samsung спростив свою корпоративну структуру, створивши 11 дочірніх компаній, що діють незалежно в 28 регіонах. Компанія NewAir Appliances, що виробляє побутову техніку, випустила на ринок близько 50 оновлених товарів, реалізуючи стратегію цінової конкуренції. Голландська транснаціональна компанія електроніки Philips переносить виробництво ультразвукового обладнання в Китай, а дихальних масок – у США. Таким чином, вони прагнуть досягти швидко зростаючого споживчого попиту в кожній країні та обійти будь-які тарифи на імпорт, які застосовувались би в іншому випадку.

Для того, щоб охопити і ті компанії, які переміщують частини свого виробництва з Китаю в близько розташовані до нього країни, застосовується стратегія «Китай + 1» – стратегія, спрямована на зменшення операційних витрат, диверсифікацію робочої сили та ланцюгів поставок, а також вихід на нові ринки. При цьому Китай прагне залишитись ядром ланцюга поставок компаній, що вдаються до її реалізації, одночасно забезпечуючи надзвичайно ємний ринок і нівелюючи страхи втрати технологічних секретів.

2.2. Європейський досвід розвитку вільних економічних зон

Вільні економічні зони є досить поширені в європейських країнах, оскільки вони орієнтовані на залучення національного приватного капіталу і встановлення сприятливого інвестиційного клімату для місцевих підприємців. Вони є досить різноманітними, але найбільшого поширення набули саме зони вільної торгівлі.

Як позитивний, так і негативний досвід у використанні спеціальних економічних зон нагромаджено в Болгарії. Ця країна має 6 вільних економічних зон

у формі зон вільної торгівлі: Свіленград, Відін, Русе, Бургас, Пловдив, Драгоман . Всі ці зони розташовані на стратегічних транспортних вузлах із тим, щоб сприяти прискореному транспортуванню товарів у сусідні країни. Зони вільної торгівлі розташовані в містах Відін і Русе. Інші зони вільної торгівлі знаходяться на кордоні Болгарії з Сербією, на кордоні країни з Туреччиною і в регіоні міста Пловдива. Це – друге за розмірами місто в Болгарії, воно має власний аеропорт. Ще одна зона вільної торгівлі розташована в Бургасі неподалік від великого чорноморського порту Болгарії. Діяльність зон вільної торгівлі містить, крім іншого, зручний обмін валюти, можливість переказу доходів за кордон без будь-яких обмежень і організаційну структуру, при якій інвестору не треба вести переговори через місцеву владу.

У Болгарії також створено 14 зон промислового типу, у яких здійснюють свою діяльність місцеві та іноземні інвестори. Крім того, існують інші зони з готовою інфраструктурою, що здатні прийняти нові інвестиції (21 зона), а також біля 27 зон промислового типу знаходяться у стадії розвитку. Подібний підхід до створення різного виду спеціальних економічних зон було б доцільним використати в Україні. У Болгарії ввіз та вивіз товарів, а також послуги, які надають іноземним державам або на їх користь та пов'язані з виробничою, торговою чи іншою господарською діяльністю в зоні, звільняються від мита та ПДВ. Це правило стосується також обміну товарами чи послугами між ВЕЗ та іншою територією країни. Водночас звільнення від мита, податків, зборів та акцизів не розповсюджується на алкогольні напої та тютюнові вироби, що є предметом господарської діяльності в зоні. Зокрема, у зв'язку з прийняттям вищевказаних правил щодо підакцизної продукції (алкогольні та тютюнові вироби, нафтопродукти) кількість клієнтів зони Русе поступово скорочується [26].

Притоку іноземних інвестицій у країну слугує і сприятлива податкова система. Зокрема, значна частина бізнесменів Греції перевела свій бізнес у Болгарію. Ставка податку з корпорацій становить 10%. Спеціальні податкові ставки застосовуються для компаній, що здійснюють страхову діяльність, а також для компаній, що займаються ігровим бізнесом. Ставка ПДВ у Болгарії становить 20%. ПДВ

стягується з активів і послуг, наданих у цій країні, а також із товарів, що імпортуються. Експорт товарів і послуг не обкладається податком на додану вартість. Прибуток від фінансових послуг, таких як страхування і банківські послуги, також звільняється від сплати ПДВ. Юридичні консультації звільнюються від сплати ПДВ за наявності певних умов, обумовлених законом. Будь-яке підприємство, товарооборот якого перевищував 50 000 болгарських левів протягом попереднього року, повинно бути зареєстроване в управлінні із збирання ПДВ. Також має бути відкритий банківській рахунок «ПДВ», який використовуватимуть для сплати податку на додану вартість. Працедавець зобов'язується вираховувати певну суму податку із прибутку службовців і робити внески у фонд соціального страхування.

В Албанії утворено три СЕЗ, спеціалізовані на технічному та економічному розвитку. Державне регулювання зонами здійснюється Міністерством економіки, яке організовує відбір приватних розробників та менеджерів для окремих зон через публічний тендер. У Боснії та Герцеговині є чотири діючі вільні економічні зони, три з них функціонують як повністю приватні організації, тоді як одна зона працює на державному регулюванні. У зонах розміщується близько 100 компаній. Ці зони становлять 6% всього експорту країни; працевлаштовано понад 1 700 осіб.

У Сербії існує 14 діючих вільних економічних зон. У зонах розміщено близько 240 багатонаціональних компаній. На сучасному етапі ці зони виробляють 16% всього експорту; зайнято більше 22 000 осіб, а загальний обіг виробництва складає близько 4,6 млн євро [36].

Спеціальні економічні зони (СЕЗ) в Польщі використовують передусім як інструмент регіонального вирівнювання, стимулювання розвитку відсталих регіонів, у яких згідно з нормативами ЄС щодо надання регіональної допомоги обсяг ВВП на душу населення не перевищує 75% у країні. Більша частина прямих іноземних інвестицій провідних світових корпорацій, які надходять у Польщу й спрямовуються у виробничий сектор, розміщуються саме на територіях цих зон [26].

Сьогодні у Польщі функціонують 14 спеціальних економічних зон: Камінногурська, Катовіцька, Костжинсько-Слюбіцька, Краківська, Легніцька,

Лодзька, Мелецька, Поморська, Слупська, Стараховіцька, Сувальська, Тарнобжезька, Валбжинська, Вармінсько-Мазурська. Вони суттєво відрізняються за розмірами, кількістю зайнятих, видами діяльності, інфраструктурою тощо. Усі зони мають диференційовану систему пільг, зокрема звільнення від податку на прибуток, а також від податку на нерухомість. Інвестор, який здійснює свою діяльність у СЕЗ, може не платити прибуткового податку навіть кільканадцять років, поки не відшкодує значної частки (до 50 %) вкладених інвестиційних коштів або дворічних витрат на зарплату працівникам. Що менш економічно розвинений регіон і що вище безробіття, то більшими є податкові пільги. Крім того, фірмам, котрі інвестують у спеціальні економічні зони, надаються на пріоритетних правах та за зниженими цінами земельні ділянки, виробничі споруди тощо [5].

Загалом можна констатувати, що за 2012-2022 рр. обсяги інвестицій у спеціальні економічні зони Польщі зросли з 19,9 до 101,0 млрд злотих, тобто на 407 %. За планом уряду спеціальні економічні зони в Польщі повинні були функціонувати максимум до кінця 2023 року. Річ у тім, що в найбагатших країнах Європейського Союзу у ВЕЗ політика регіонального розвитку практично не використовується як інструмент і має дуже незначний вплив на економіку. Тому вважається, що запровадження ВЕЗ потрібне тільки на певному етапі економічного розвитку. Однак під впливом низки чинників (ефективність ВЕЗ, криза євро 2008-2012 рр., все ще недостатній рівень приватних інвестицій в економіку Польщі порівняно з високо розвинутими країнами) Міністерство економіки прийняло рішення щодо продовження діяльності спеціальних економічних зон на кілька років, до 2026 р. Аргументи були ті, що ВЕЗ показали себе ефективним інструментом конкуренції за нові інвестиції, створюють нові робочі місця (у тих польських районах, де діє спеціальна економічна зона, безробіття є нижчим на 2-3%, ВВП вищий на 7-8% порівняно з іншими), збільшують надходження до місцевих бюджетів, стимулюють господарську діяльність місцевих влад, сприяють припливу інноваційних технологій та ініціюють створення нових підприємницьких структур. Державна агенція інформації та закордонних інвестицій і низка економістів також стверджували, що, оскільки міждержавна конкуренція за іноземний капітал є досить

високою, то слід цей капітал всіма можливими способами утримати. Головними конкурентами Польщі в цій сфері є країни Східної Європи: Чехія, Словаччина, Румунія, Угорщина та ін. Тож поки ВЕЗ діють там, то і Польща не повинна їх позбуватися.

Пріоритетними в Угорщині вважаються регіони з високим рівнем безробіття (понад 15%). Уряд Угорщини поставив перед собою завдання з стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій насамперед в економічно відсталі східні регіони, щоб зменшити концентрацію іноземного капіталу в центральному та західних регіонах. Уже запрацювало нове підприємство Mercedes у Кечкеметі (субвенції уряду на створення одного робочого місця становили 7 млн форинтів). Триває обговорення 15 нових інвестиційних проектів в автобудуванні, сфері послуг, енергетиці, які повинні забезпечити створення 7000 нових робочих місць.

У пріоритетних регіонах і промислових зонах Угорщини надають пільги з корпоративного податку в розмірі 100% на термін до п'яти років для створення нових виробничих потужностей і будівництва готелів без попереднього визначення вартості інвестиції. У промислових зонах норма амортизації по будівлях – 10%, норми амортизації машин і устаткування можуть бути розраховані негайно ж після придбання. У пріоритетному регіоні і промисловій зоні підприємці, що не підпадають під дію вказаних вище пільг, можуть скористатися пільгою у розмірі 6% від вартості придбаних засобів. Ця пільга розповсюджується у пріоритетних регіонах на придбання машин і устаткування, у промислових зонах – на машини, устаткування і будівлі; в обох типах регіонів – на інвестиції із модернізації і розвитку інфраструктури.

У системі місцевих податків в Угорщині на підприємця покладаються зобов'язання із сплати індустриального податку, податку майнового типу і комунального податку. Місцеві податки визначають місцеві органи самоврядування з урахуванням встановлених законодавством лімітів. Досвід показує, що більшість населених пунктів користується індустриальним податком, інші стягують відносно рідко. Основа визначення місцевого індустриального податку – сума нетто надходжень від реалізації продукції за вирахуванням закупівельної ціни проданого

товару, вартості робіт, виконаних субпідрядниками, а також – вартості сировини і матеріалів. Ставка податку в 1998 р. дорівнювала 1,4%, у 1999 р. – 1,7%, у 2000 р. – 2%, у 2008 р. – 3%. Зараз місцевий індустріальний податок сплачують у місцеві бюджети за ставкою 2%. Деякі місцеві органи влади скорочують цю ставку на 0,5 чи на 1%. Із цього видно, що фірму доцільно реєструвати там, де податок менше 2%. Наприклад, у Геделле (24 км. від Будапешта) у перші два роки, якщо річний дохід менше 3 млн форинтів, не треба платити цього податку взагалі. З податків майнового типу підприємці обкладаються податком із споруд і податком з будівельних ділянок. Основа визначення податку із споруд – корисна площа будівлі або її оборотна вартість, розмір податку 900 Фт/м² або 1,5%. Податок із будівельної ділянки визначають за нормою 200 Фт/м² або 1,5% оборотної вартості. Основа визначення комунального податку – кількість зареєстрованих штатних одиниць, розмір податку – 2000 Фт/ люд.

У Литовській Республіці ВЕЗ були створені на початку 90-х років ХХ століття у Клайпедському порту, у Шауляї та Каунасі. Пізніше було прийнято рішення про ліквідацію шауляйської ВЕЗ. Зараз литовським та іноземним підприємствам дозволяється розвивати підприємницьку діяльність двох вільних економічних зон: у Клайпеді та Каунасі [26]. За рішенням Сейму Литви територію Каунаської ВЕЗ дозволено орендувати тільки на 49 років, а Клайпедської ВЕЗ – на 99 років. Біля 67% Клайпедської ВЕЗ належить інвестиційному фонду Baltic Fund Investment, а також голові правління однієї з найбільших пивних компаній Interbrew П. Еверерту. Литовський закон про ВЕЗ передбачає створення у ВЕЗ науково-технічних парків, які забезпечують сприятливі умови для реалізації науково-дослідних та конструкторських напрацювань зарубіжних та литовських підприємств, а також розвитку експорту якісної та конкурентної в технологічному плані продукції.

У ВЕЗ Клайпеди працює 1500 співробітників, і ще 5000 робочих місць було створено у Литві завдяки співпраці з компаніями у ВЕЗ у Клайпеді. Загальні інвестиції за час існування зони склали 459 млн. євро, оборот компаній, що діють на території ВЕЗ на кінець 2022 року, склав 3 мільярди літ, а експорт склав 80 % цієї суми. Експорт ВЕЗ у Клайпеді становить 5,2% загального експорту Литви, або 2,8%

ВВП країни.

На території зони діють 18 компаній, планується у найближчому майбутньому запровадження ще 6 компаній. Головними інвесторами зони є компанії з Англії, Ірландії, Тайланду, Фінляндії, Данії, Японії, Норвегії, Швейцарії, Республіки Білорусь, України та Литви. Діють великі іноземні компанії: Philip Morris Lietuva, датське рибопереробне підприємство A. Esperesen A/S, ірландсько-датське спільне підприємство «Klaipėdos verslo parkas», Yazaki Wiring Lietuva та ін.

Для підприємств ВЕЗ в Литві передбачені такі пільги:

– якщо розмір інвестицій досяг суми 1 млн євро та якщо не менше 75% доходів підприємства за той податковий період, у який було досягнуто рівень 1 млн євро, склали доходи від діяльності з виробництва, обробки, переробки, складування, оптової торгівлі складованими у ВЕЗ товарами чи від надання послуг, пов'язаних із здійснюваною у вільній зоні діяльністю, підприємство на 6 податкових періодів звільняється від податку на прибуток, а протягом десяти наступних періодів щодо нього використовують зменшену на 50% ставку податку на прибуток;

– підприємства також можуть не обкладатися ПДВ, не обкладатися податком у дорожній фонд та податком на нерухоме майно, незалежно від розміру інвестиції в підприємство ВЕЗ.

– знижки щодо сплати земельного податку та надання фінансової підтримки підприємництву за створення робочих місць;

– певні пільги передбачені й для малих і середніх підприємств. Так, підприємство, загальний дохід якого протягом податкового періоду не перевищував 288 620 євро та з кількістю працівників не більше 10 осіб, має право до суми 7 240 євро прибутку використовувати ставку податку на прибуток у розмірі 0%, а до залишкової частини прибутку – стандартну ставку податку в розмірі 15%.

Названі та інші пільги підприємствам у ВЕЗ Литви дозволили зменшити безробіття в країні та призупинити міграцію з країни. За деякими оцінками після вступу Литви до Європейського Союзу 1.05. 2014 р. до нього мігрувало кілька сотень тисяч жителів країни (насамперед у Польщу, Велику Британію та Ірландію).

Вільні економічні зони в Латвії були створені в Резекне, в Лієпаї, в Ризькому

та Вентспілському вільних портах. Товариства капіталу, які отримали в Латвії статус «підприємств вільної зони», до 01.01.2007 р. мали такі податкові пільги [26]: 80% звільнення з податку на прибуток підприємств, 80–100% звільнення з податку на нерухому власність, 0% – ставка податку на додану вартість, звільнення від мита та акцизного податку. Зокрема, у Вентспілському вільному порту такими пільгами користувалися 19 комерційних товариств. З 01.01.2007 р. в законодавство про вільні економічні зони Латвії було внесено ряд змін, пов'язаних із вимогами Європейського Союзу, зокрема, про невикористання пільг із прямих податків щодо товариств капіталу, які надають транспортні послуги на всіх видах транспорту. Пільги з цих податків залишилися для підприємств із забезпечення портових послуг (лоцманських, буксировочних, стівдорських та інших). Надалі були враховані й вимоги ЄС щодо єдиного терміну дії всіх ВЕЗ – до 2017 р. На початку дії ВЕЗ у Латвії для них були встановлені триваліші терміни функціонування: для Лієпаї та Резекне – 30 років, а для портів Риги та Вентспілсу – 20 років.

Загалом, як зауважують експерти, ВЕЗ Латвії виконали свої завдання, крім ВЕЗ Резекне, що було пов'язане з втратою російського ринку підприємствами цієї зони та нестачею кваліфікованої робочої сили із-за її еміграції в більш розвинуті країни ЄС.

В Естонії вільні економічні зони були створені в Таллінському порту (район Муугу) та в порту Сілламає. Особливістю управління цими зонами є те, що ними управляють власники територій ВЕЗ. Однією з п'яти зон в порту Муугу – MGT керує її власник, фірма Worldwide Cargo Establishment. ВЕЗ у порту Сілламає керує АО Silmet Grup. Крім того, біля причалів порту Муугу розташовано індустріальний парк, усі договори з його орендарями якого підписані [26].

Порт Сілламає був відкритий у 2005 р., хоча ВЕЗ у ньому була дозволена ще в 1996 р. Цей порт збудовано як мультифункціональний, що робить його досить конкурентним у районі Балтійського моря. У ВЕЗ Сілламає фірми звільнені від податку на додану вартість та акцизів, а також у ньому діють і митні пільги для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Послугами цієї ВЕЗ користуються більше 100 фірм. Під час інвестування в Естонію треба мати на увазі те, що вона є

новим нетиповим інвестиційним офшором. Країна є привабливою насамперед для реінвестування капіталу, оскільки в Естонії існує податок у розмірі 0% на нерозподілений прибуток. Це дає значні можливості для розвитку бізнесу, оптимізації податків та для зростання капіталу. При цьому країна не входить у «чорні списки» офшорів ні однієї країни світу. Крім того, в Естонії немає валютного контролю. Найбільш вигідним для інвестування в Естонію є товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Власнику чи керівнику такої компанії дозволяється управляти ТОВ як безпосередньо з Естонії, так і дистанційно. Вони можуть гарантовано отримати робочу візу «Д» на тривалий час чи вид на проживання в країні. Ці документи дають можливість жити і працювати як в Естонії, так і в іншій країні ЄС.

Однак, як показує практика, вільні економічні зони також можуть сприяти злочинності. На початку 2020 року в ЄС були скасовані 82 вільних економічних зон. Як виявилось, особливий статус цих ВЕЗ сприяв тероризму, відмиванню грошей та організованій злочинності [3]. У Європі відзначили високий рівень корупції та ухиляння від податків в подібних вільних зонах. Також цікавим відкриттям є те, що ті самі вільні порти використовуються злочинністю для зберігання своїх незаконних активів: предметів мистецтва, дорогоцінних каменів, антикваріату, золота, вина тощо.

Таким чином, можна зробити висновки, що країни Європи мають як позитивний, так і негативний досвід організації та функціонування вільних економічних зон. Та основною метою створення таких територій є залучення іноземних інвестицій для розвитку депресивних територій країни, а також налагодження зовнішньо-торговельних зв'язків шляхом створення ВЕЗ у прикордонних регіонах та в портах.

2.3. Економічні зони України: досвід окремих регіонів

В Україні історія функціонування СЕЗ/ВЕЗ досить непроста. Розчавши роботу в кінці 90-х років, вітчизняні СЕЗ переживали різні періоди – надання та скасування пільг, руйнування та відродження – залежно від змін урядів, законодавства тощо. Сучасний стан економічного розвитку України характеризується суттєвим зменшенням бюджетного фінансування інноваційних проектів, враховуючи першочергові потреби країни на території якої 2 рік продовжується війна. І в найближчій перспективі з низки об’єктивних причин не слід очікувати активізації інвестиційної активності з боку держави.

На додачу до цього, російська агресія щодо України, окупація значної частини українських територій і руйнування багатьох промислових підприємств та об’єктів інфраструктури зробили функціонування ряду спеціальних економічних зон України неможливим. Відповідно, їх подальша доля може вирішуватись лише після закінчення бойових дій та відновлення територіальної цілісності України.

Ватро зазначити, що в Україні було створено 11 СЕЗ для всебічного сприяння соціально-економічному розвитку регіонів у рамках державної регіональної економічної політики (табл. 2.2). До них належать: «Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курорттополіс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко», «Порт Крим», «Рені», «Славутич», «Яворів». Ці зони спеціального розвитку були створені у різних географічних регіонах країни, відрізнялися за територіальною охопленістю та запланованими термінами функціонування.

Таблиця 2.2 – Показники діяльності СЕЗ в Україні [5]

Спеціальна економічна зона	Територія СЕЗ (га), термін дії (роки)	Пріоритетні види економічної діяльності	Заплановані інвестиції та нові робочі
«Донецьк»	м. Донецьк, Донецька обл., 466 га, 60 р.	Приладобудування, машинобудування, інноваційні проекти зі створення нових матеріалів та електротехніки	500 млн дол. США, 10 тис.
«Азов»	м. Маріуполь, Донецька обл., 315 га, 60 р.	Розвиток експедиційно-складської, транспортно-сервісної та виробничої сфери	400 млн дол. США, 10 тис.
«Закарпаття»	Ужгородський р-н, Мукачівський р-н Закарпатська обл.,	Транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування транзитних	1300 млн дол. США, 10 тис.

	737 га, 30 р.	вантажів, пов'язані з ними фінансові функції	
«Інтерпорт Ковель»	Волинська обл., 57 га, 20 р.	Транспортна, експедиторська діяльність, митні послуги, обслуговування транзитних вантажів, пов'язані з ними фінансові функції	18 млн дол. США, 300 тис
«Миколаїв»	м. Миколаїв, 865 га, 30 р.	Машинобудування, суднобудування, оброблення деревини, виробництво промислових газів, перероблення пластмаси, будівництво, енергетика, зв'язок	650 млн дол. США, 33 тис.
«ПортоФранко»	м. Одеса, 32 га, 25 р.	Обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, доробка, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг	78 млн дол. США, 250 тис.
«Славутич»	м. Славутич, Київська обл., 2 тис. га, 22 р.	Впровадження нових технологій, розвиток інфраструктури СЕЗ «Славутич», поліпшення використання природних та трудових ресурсів тощо	118 млн дол. США, 2,4 тис.
«Курортополіс Трускавець»	м.Трускавець Львівської обл., 774 га, 20 р.	Лікувально-оздоровчі комплекси, виробництво мінеральних вод, рекреаційний туризм, наукові дослідження в галузі охорони здоров'я.	100 млн дол. США, 14,5 тис.
«Яворів»	Яворівський р-н Львівської обл., 116 тис. га, 20 р.	Видобування вуглеводів, харчова та легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, виробництво машин та устаткування, будівництво	277 млн дол. США., 7 тис.
«Рені»	м. Рені Одеської обл., 94 га, 30 р.	Обслуговування транзитних вантажів, їх зберігання, сортування, пакування, надання транспортно-експедиторських та агентських послуг	58 млн дол. США, 2,6 тис.

Головними умовами для створення і ефективного функціонування СЕЗ в Україні є вигідне географічне розташування, наявність зовнішньоекономічних зв'язків, наявність природно-кліматичних умов, значних трудових і природних ресурсів. Наявні ресурси мали б надати можливість випускати конкурентоздатну продукцію, яка б користувалася попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, що призвело б до нарощування виробничого потенціалу регіону та активізації соціально-економічного розвитку країни в цілому [40].

На територіях 11 СЕЗ впроваджувалися такі податкові пільги: звільнення суб'єктів господарювання від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації

інвестиційних проектів, і зменшення діючої ставки податку на прибуток, а також звільнення від: оподаткування інвестицій, сплати ввізного мита, податку на додану вартість, обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, плати за землю та від сплати зборів до деяких бюджетних фондів.

Однак у 2005 р. ці пільги були скасовані, внаслідок чого кількість суб'єктів господарювання у СЕЗ України за 2005-2015 рр. скоротилася більш ніж удвічі (з 161 до 80), як і кількість інвестиційних проектів (з 168 до 82) [54, с. 94]. На початок 2015 р. було повністю завершено, припинено або не здійснювалася реалізація інвестиційних проектів у СЕЗ «Миколаїв», «Курортполіс Трускавець», «Славутич», було ліквідовано СЕЗ «Порт Крим» в АР Крим та припинилося надходження інформації про СЕЗ «Донбас», у зв'язку з початком у 2014 році антитерористичної операції на Донеччині.

Загалом метою створення СЕЗ в Україні було залучення іноземних інвестицій, нарощування експорту товарів і послуг, поліпшення розвитку інноваційної діяльності, використання трудового та природного ресурсу, розвитку інфраструктури та прискорення соціально-економічного розвитку країни. Однак функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів. До прикладу, у 2004 р. суб'єктами СЕЗ і ТПР було реалізовано 5,7% промислової продукції України, проте сплачено до бюджетів 1,2 млрд грн при наданих пільгах у 4,7 млрд грн [54, С. 94]. У 2007 р. коефіцієнт бюджетної ефективності СЕЗ України (співвідношення податкових надходжень і пільг) становив у середньому 0,59. Ефективними за цим показником було шість СЕЗ: «Азов» (15,5), «Яворів» (2,6), «Курортполіс Трускавець» (2,5), «Миколаїв» (2,4) і «Порто-франко» (1,1) [54, С. 90]. Окрім того, СЕЗ не стали платформою для активізації розвитку інноваційної діяльності. До прикладу, у 2000 р. питома вага підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність в Україні, становила 14,8%, однак у наступних роках не вдалося поліпшити цей показник. Необхідно також відзначити, що лише 5% інвестицій у СЕЗ залучалися у високі технології. Також обсяги залучених інвестицій, насамперед іноземних, у СЕЗ не здійснювалися в таких обсягах, як того очікувалося. Від початку функціонування СЕЗ до них

було залучено близько 600 млн дол. США іноземних інвестицій, що становить лише 17,6 % запланованого їх обсягу в межах СЕЗ по Україні. Через це можна вважати, що реалізація можливостей СЕЗ не набула в Україні належного застосування [40]. Левову частку в СЕЗ становили вітчизняні інвестиції, тоді як іноземні інвестиції становили близько 10-30%.

До позитивних результатів функціонування СЕЗ в Україні належать: поліпшення працевлаштування населення (створено понад 21 тис. нових робочих місць), надходження інвестицій (1 млрд дол. США), наповнення бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів (понад 1,2 млрд дол. США), сумарно обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) перевищували обсяги залучених інвестицій у 9 разів.

Серед усіх СЕЗ України найбільші обсяги інвестицій були освоєні у СЕЗ Львівської області, на території якої було створено терміном на 20 років СЕЗ туристично-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» (м. Трускавець, площа 774 га) і СЕЗ «Яворів» (Яворівський район, площа 116 тис. га) з певним набором пріоритетних видів діяльності (рис. 2.4). Ці види діяльності були визначені відповідно специфіки створених спеціальних економічних зон, кліматичних умов, природно-географічного розташування, наявності ресурсів, розвитку інфраструктури тощо. Враховуючи потенціал розвитку створених СЕЗ та наявність ресурсної бази, інвестиційна привабливість регіону була на досить високому рівні, що стало причиною надходження значних обсягів інвестицій.

Рисунок 2.4 – Пріоритетні види діяльності СЕЗ «Курортополіс Трускавець» та СЕЗ «Яворів»

Джерело: складено автором на основі [54, с. 90].

До 2005 р. для національних та іноземних юридичних і фізичних осіб, які здійснювали свою економічну діяльність на території СЕЗ у Львівській області, було передбачено низку преференцій (табл 2.3).

Внаслідок впровадження цих пільг передбачалося залучити 100 млн дол. США у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 277 млн дол. США у СЕЗ «Яворів». Окрім того, планувалося зберегти старі та створити нові робочі місця у кількості 14,5 тис. у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 7 тис. у СЕЗ «Яворів». З початку реалізації проектів у СЕЗ Львівської області надійшло інвестицій на суму 1051,8 млн грн (освоєно 1016,5 млн грн), з яких 13,2% – іноземні інвестиції, а 86,8% – вітчизняні інвестиції (станом на 01.10.2015 р.).

**Таблиця 2.3 – Пільги, що надавалися інвесторам у СЕЗ
Львівської області [54, с. 92; 32]**

СЕЗ «Курортополіс Трускавець»	СЕЗ «Яворів»
<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з проектом; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестпроектів; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – земельний податок не справляється на період освоєння земельної ділянки, у наступні 10 років він справляється за ставкою 50% від діючої. – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, у наступні роки – 50% від діючої; – перші 3 роки земельний податок не справляється, у наступні роки справляється за ставкою 50% від діючої; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років. 	<ul style="list-style-type: none"> – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої; – звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з проектом; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестпроектів; – надходження в іноземній валюті звільнюються від обов'язкового продажу; – земельний податок не справляється на період освоєння земельної ділянки, у наступні 10 років він справляється за ставкою 50% від діючої. – перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, у наступні роки – 50% від діючої; – перші 3 роки земельний податок не справляється, у наступні роки справляється за ставкою 50% від діючої; – не справляються збори до Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; – мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років.

За цей період у структурі інвестицій за джерелами фінансування домінували власні кошти підприємств та організацій – 62,9%, а кошти іноземних інвесторів та кредитів банків становили більше 13%. Серед країн-інвесторів у СЕЗ Львівської області найбільші обсяги інвестицій надійшли з Польщі, Данії, США, Іспанії та

Бельгії.

Найбільш активним періодом для реалізації інвестиційних проектів на територіях СЕЗ був період, коли діяв пільговий режим для суб'єктів підприємницької діяльності, що розташовані на території СЕЗ і реалізовували інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності кошторисною вартістю, еквівалентною не менше ніж 500 тис. дол. США. У СЕЗ «Яворів» у перший рік функціонування (1999 рік) шість підприємств одержали інвестиції для реалізації інвестиційних проектів, тоді як вже у 2005 р. їх кількість зросла у 12,5 разу і становила 75. Натомість у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» за 2000-2005 рр. кількість таких підприємств зросла лише більш ніж удвічі: з 9 до 19. За станом на 2005 р. на територіях СЕЗ Львівської області реалізовувалося 102 інвестиційних проекти (76 у «Яворів» і 26 у «Курортополіс Трускавець»), для реалізації яких надійшли інвестиції на суму 238,7 млн грн.

Необхідно також відзначити, що за перших п'ять років функціонування СЕЗ у середньому щороку обсяги експорту товарів і послуг зростали на 46,9% у Яворівському районі і 39,0% у м. Трускавець. Це при тому, що до початку створення СЕЗ у цих регіонах динаміка експорту товарів і послуг була негативною. До прикладу, за перший рік функціонування СЕЗ у Яворівському районі відбулося збільшення експорту товарів і послуг майже у 2 рази, а за 15 років – у понад 27 разів. У м. Трускавець ці показники, відповідно, складають 1,8 разу і 6,8 разу. Таким чином, створення СЕЗ стало дієвою точкою зростання для нарощування обсягів експорту товарів і послуг у цих регіонах Львівської області. У 2000 р. середньорічна кількість найманих штатних працівників у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» складала 46 осіб, або 0,37% від загальної середньорічної кількості найманих штатних працівників м. Трускавець, а у СЕЗ «Яворів» – 641 особа, або 3,25%. У наступні 6-7 років середньорічна кількість найманих штатних працівників у СЕЗ стрімко зросла.

Результатом аналізу діяльності вільних економічних зон та виявлення в їх діяльності зловживань (вони використовувалися як інструмент оптимізації видатків, можливості несплати податків) було те, що пільги для інвесторів, які працювали у

ВЕЗ, були скасовані Законом № 2505 від 25.03.2005 р. «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік». Із 225 підприємств, що працювали у СЕЗ і ТПП, які були вибірково перевірені податковою інспекцією у 2003 р., на 201 підприємстві були виявлені факти порушення податкового й митного законодавства [11].

Скасування преференцій у 2005 р. кардинально змінило вектор залучення інвестиції для реалізації інвестиційних проектів. Зокрема, у СЕЗ «Яворів» у 2007 р. реалізовувалося 75 інвестиційних проектів, у 2011 р. – 62, а у 2015 р. – лише 34. У СЕЗ «Курортполіс Трускавець» ще у 2007 р. нараховувалося 24 інвестиційних проекти, для реалізації яких надійшли інвестиції, а через п'ять років (у 2011 р.) було реалізовано останній інвестиційний проект у цій СЕЗ.

За роки існування ВЕЗ в Україні, була напрацьована велика кількість планових і програмних документів, присвячених підвищенню ефективності вже наявних зон і залученню інвесторів для створення нових. Передбачених результатів планувалося досягти за рахунок створення спеціальних заходів організаційного та економічного характеру, пов'язаних зі спеціальним митним режимом, режимом оподаткування суб'єктів вільних економічних зон, спеціальним режимом інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку, пільг щодо зборів у державні пільгові фонди. Але як не прикро ця спеціальна програма Кабінету міністрів України залишилася тільки планом, який залишився не реалізованим.

Висновки до розділу 2

Таким чином, вивчення світового досвіду функціонування вільних економічних зон дозволяє зробити висновки, що процес створення і функціонування вільних економічних зон є актуальним завданням для багатьох країн світу, це один із найважливіших напрямів, який сприяє розвитку окремих регіонів і територій держав не лише в економічному, але й соціальному аспектах. Робота з організації

СЕЗ направлена на вирішення найбільш значущих економічних завдань, реалізацію стратегічних цілей, проектів і програм.

Території, найбільш сприятливі для розміщення ВЕЗ, мають, як правило, прикордонне розташування, а також мають в розпорядженні розвинуту транспортну, виробничу і соціальну інфраструктуру. В окремих випадках створення ВЕЗ є доцільним і в районах нового господарського освоєння, що не мають вказаних переваг, але мають високу концентрацію цінних природних ресурсів, що дозволяють вирішувати важливі довготермінові загальнодержавні задачі.

Спеціальні економічні зони або подібні до них утворення сьогодні існують у Китаї, США, Індії, Ірані, Мексиці, Казахстані, Росії, Литві тощо. У США ВЕЗ розглядають як особливу позитивну силу в торговельному, виробничому та економічному розвитку, що забезпечує виникнення нових робочих місць, збільшення обсягу інвестицій шляхом активізації діяльності суб'єктів господарювання на територіях ВЕЗ США.

Вільні економічні зони Китаю створювалися в рамках «політики відкритості». Основною метою формування таких регіонів стало прагнення залучити іноземний капітал, оволодіти досвідом інших країн в управлінні, перейняти новітні технології і розробки, а також підготувати національні кадри. Соціально-економічні вигоди від створення СЕЗ в Китаї є досить вагомими, адже ці зони також забезпечили значне число робочих місць, оживили міжнародний торговий обмін, підвищили зовнішньоторговельну результативність, науково-виробничий потенціал і т.д.

Вільні економічні зони, що функціонують у таких європейських країнах як Польща, Литва, Латвія, Албанія, Болгарія мають ряд особливостей розвитку. Найбільше поширення в цих країнах одержали експортно-виробничі зони в результаті розвитку і виробництва промислових товарів на експорт, залучення в країну іноземного капіталу, передової науки і технології, сучасної технічної інформації. На територіях СЕЗ європейських країн діє особливий режим господарювання у вільних економічних зонах, основними засадами якого є надання різноманітних пільг для іноземних підприємств.

Щодо України, то досвід створення СЕЗ на її території не є досить вдалим. ВЕЗ,

які функціонували в деяких регіонах країни завдали більших збитків для економіки держави, ніж переваг. Між тим, зараз гостро стоїть питання щодо доцільності подальшого використання такої форми просторової організації бізнесу.

РОЗДІЛ 3

ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

3.1. Проблеми України щодо створення спеціальних економічних зон

Починаючи з 1995 року, зважаючи на успішний світовий досвід різних країн, на вітчизняному просторі починають створюватись перші ВЕЗ, в яких використовувалися різні пільги: звільнення від сплати податку на прибуток, імпортного мита та ПДВ, звільнення від плати за землю.

Усього в Україні було створено 11 спеціальних економічних зон та 72 території пріоритетного розвитку (ТПР), на яких реалізовувалося 399 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю 4,9 млрд. дол. США. Регіональний розподіл інвестицій у СЕЗ і ТПР України (у розрізі областей) становив: Донецька – 58,8%, АР Крим – 9,8%, Закарпатська – 9,7%, Львівська – 8,6, Харківська – 3,7%, Житомирська – 2,8%, Миколаївська – 1,9%, Одеська – 1,7%, Волинська – 1,2%, Київська – 1,0%, Чернігівська – 0,5%, Луганська – 0,3% [6]. Їх активний розвиток спостерігався в період із 2000 по 2005 рр. За цей час було створено 50 тисяч нових робочих місць, зростання інвестицій випереджало зростання ВВП в середньому в 2,5 рази.

Також слід відмітити, що впродовж 2000-2006 років в Україні фіксується стабільне зростання економічних показників. Навіть враховуючи уповільнення динаміки в 2005 році, у середньому темпи зростання ВВП склали 6-7%. При цьому показники інфляції, міра збалансованості бюджету й розмір державного зовнішнього боргу знаходяться в межах, що дозволяють зберегти макроекономічну

стабільність

Проте, незважаючи на позитивні показники та динаміку, у 2005 за результатами оцінки діяльності ВЕЗ та ТПП Міністерством економіки, було скасовано всі пільгові умови оподаткування та державні гарантії забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які надавалися в рамках діючих спеціальних зон. Крім того, був введений мораторій на розгляд і затвердження нових інвестиційних проектів на ВЕЗ і ТПП. Поясненням такого рішення стало те, що ефективність роботи цих зон була недостатньою, а цілі, які ставилися на початку, не були досягнуті [6].

Водночас експерти наголошують, що функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів: СЕЗ не стали платформою для активізації розвитку інноваційної діяльності та не засвідчили високої інвестиційної віддачі [51]. Загалом метою створення СЕЗ в Україні було залучення іноземних інвестицій, нарощування експорту товарів і послуг, поліпшення розвитку інноваційної діяльності, використання трудового та природного ресурсу, розвитку інфраструктури та прискорення соціально-економічного розвитку країни [54, с. 95]. Передбачені державою для них преференції не дали очікуваних результатів, спричинивши значні втрати держбюджету, викривлення в економіці, погіршення конкурентного середовища. Переваги і недоліки функціонування СЕЗ в Україні піддані SWOT-аналізу та відображені у табл. 3.1.

Утім, слід наголосити на тому, що Україна має яскраві приклади високої економічної ефективності СЕЗ – наприклад, СЕЗ «Яворів» у Львівській області, про яку йшла мова у попередньому розділі дослідження. До створення СЕЗ Яворівський район був одним з найменш економічно розвинених районів Львівщини. Період функціонування СЕЗ «Яворів» характеризувався як значними прямими ефектами (припливом іноземних інвестицій, активним створенням низки потужних підприємств з іноземними інвестиціями, щорічним зростанням обсягів експорту), так і непрямими, основним з яких є інтенсивний розвиток людського капіталу в районі шляхом навчання, обміну досвідом щодо організації економічних процесів і взаємодії з міжнародними ринками. Як

наслідок, навіть після скасування пільг для СЕЗ Яворівський район демонстрував суттєво вищий за середній у регіоні рівень економічної активності, зайнятості населення, прибутковості бізнесу тощо. Зазначене свідчить, що ефективність функціонування СЕЗ значно більшою мірою проявляється в довгостроковому періоді.

Таблиця 3.1 – SWOT-аналіз функціонування СЕЗ в Україні [54, С. 95]

Сильні сторони	Можливості
<p>Підвищення інвестиційної привабливості території.</p> <p>Залучення інвестицій з інших регіонів і країн</p> <p>Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва.</p> <p>Налагодження міжнародної та міжрегіональної інтеграції суб'єктів, які здійснюють діяльність у СЕЗ.</p> <p>Збільшення платежів до бюджету.</p> <p>Збільшення обсягів виробленої продукції (робіт, послуг), насамперед експорто-орієнтованої.</p> <p>Створення нових робочих місць і збереження наявних.</p> <p>Підвищення рівня оплати праці</p>	<p>Трансформація СЕЗ у нові форми просторової організації, насамперед кластер, індустріальні, технологічні, науково-технологічні парки.</p> <p>Розвиток пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні.</p> <p>Формування «точок зростання» у депресивних регіонах.</p> <p>Формування конкурентоспроможних територіальних утворень на основі принципів функціонування четвертої промислової революції.</p>
Слабкі сторони	Загрози
<p>Низькі обсяги інвестування.</p> <p>Невелика питома вага іноземних інвестицій у загальному обсязі надходжень інвестицій.</p> <p>Втрата довіри інвесторів, насамперед іноземних, через зміну умов функціонування СЕЗ.</p> <p>Низька бюджетна віддача залучених інвестицій.</p> <p>Вимивання коштів у вигляді отриманого доходу замість реінвестування в модернізацію основного капіталу підприємств.</p> <p>Низький розвиток інноваційної діяльності.</p> <p>Втрати бюджетів через перевищення обсягів наданих податкових пільг над обсягами податкових надходжень.</p> <p>Масовість правопорушень (насамперед податкового і митного законодавства) з боку суб'єктів господарювання у СЕЗ.</p>	<p>Політична нестабільність.</p> <p>Наявність правових колізій у вітчизняному законодавстві</p> <p>Низький захист інвесторів.</p> <p>Наявність передумов для проведення тіньових операцій і незаконної діяльності у СЕЗ.</p> <p>Високий рівень бюрократії та корупції</p> <p>Низька державна підтримка інфраструктури.</p>

З іншого боку, і український, і світовий досвід свідчить про можливі невдачі функціонування СЕЗ, які обов'язково слід урахувати в сучасних українських

реаліях. Невдача СЕЗ часто пов'язана з певними проблемами: погане розташування об'єктів, які вимагають великих капітальних витрат або які знаходяться далеко від інфраструктурних центрів або міст з достатнім резервом робочої сили; ненадійні джерела живлення; поганий дизайн зони з неадекватним обладнанням або технічним обслуговуванням; затяжні бюрократичні процедури; слабкі структури управління або занадто багато інституцій, залучених до управління зоною (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Поширені проблеми розвитку СЕЗ у світі

Джерело: складено автором на основі [51].

Щодо України, то серед основних задач, що пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання на території СЕЗ і які потребують вирішення є:

- несистемність застосування і/або невідповідність критерію збалансування інтересів інвестора і регіону преференцій;
- перетікання інвестиційної активності з інших секторів економіки та територій;

- низька технологічність і висока мобільність капіталів;
- недостатній рівень зовнішньої конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг) суб'єктів СЕЗ;
- невідповідність структури зарубіжних інвестицій в товарному та географічному розрізах, специфіці інвестиційної діяльності у окремих сферах економічної діяльності, галузях та регіонах;
- недостатня активність органів господарського управління СЕЗ у залученні зарубіжних і вітчизняних інвестицій;
- некерованість і хаотичність процесів розбудови територій СЕЗ, зокрема відведення земельних ділянок з надмірним ландшафтним навантаженням та елементами корупційних проявів [40].

Означена сукупність проблем доводить, що створення спеціальних економічних зон в Україні вимагає ґрунтовного аналізу потенційних позитивних ефектів і ризиків функціонування СЕЗ, а також оцінювання потенціалу території, де планується СЕЗ, зі стратегічних позицій. Щоб комплексно оцінити вплив СЕЗ і визначити економічні вигоди, слід зважити на витрати, понесені державою на створення та функціонування СЕЗ, а також урахувати їхню ефективність. Розвиток зони тягне за собою фінансові та капітальні витрати, включно з витратами на розвиток інфраструктури, управління зоною та іншими операційними витратами, а також доходи, упущені внаслідок звільнення від імпортних мит і податків. Однак вплив та ефективність СЕЗ оцінюються не лише шляхом аналізу економічних і фінансових показників. Як зазначалося вище, непрямі економічні, соціальні та екологічні чинники теж відіграють вагомую роль у визначенні сукупного впливу СЕЗ на економіку.

Як показує світовий досвід, і Україна не є виключенням, більшість програм СЕЗ створено на основі сформованих цілей щодо залучення інвестицій, стимулювання експорту та забезпечення зайнятості. Утім, максимізація довгострокового внеску у виробничий потенціал і промисловий розвиток, залучення технологій і набуття навичок і кваліфікації працівниками вимагає деталізації цілей щодо таких аспектів, як капітальні витрати, рівень кваліфікації, організації

навчання, передання досвіду, узгодженості різних сфер політики та створення синергії між різними органами влади на національному та субнаціональному рівнях

Відповідно до базового Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» (1992) і спеціальних законів, які приймалися під кожен конкретну зону запроваджувалися пільгові податковий, митний і валютно-фінансовий та інші режими економічної діяльності. Інвесторам у різних комбінаціях надавалися такі пільги: режим спеціальної митної зони, звільнення від оподаткування прибутку, звільнення від оподаткування інвестицій, звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ, звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, звільнення від плати за землю, звільнення від сплати зборів до деяких бюджетних фондів.

Надання цих пільг спричинило зменшення податкових надходжень до бюджету та викривлення конкуренції через створення економічно необґрунтованих преференцій окремим виробникам й істотні прогалини в законодавстві, а саме:

1. У базовому та спеціальних законах про СЕЗ не були прописані критерії, яким мала відповідати територія для набуття статусу економічної зони. Фактично, в країні діяв «ручний» режим створення СЕЗ. Рішення про їх заснування мали суб'єктивний характер і нерідко не були пов'язані з необхідністю вирішення проблем певної території. Так само не були визначені вимоги до підприємств, які виявили бажання працювати в економічних зонах. Будь-яке підприємство, незалежно від сфери діяльності (навіть не йдеться про наукомісткі виробництва, як це прийнято світовою практикою), могло невиправдано скористатися перевагами особливого режиму діяльності.

2. Законом передбачено створення різноманітних типів зон і надання широкого спектру можливих державних преференцій, але при цьому відсутній механізм визначення розміру державної допомоги та перелік основних чинників, які на нього впливатимуть (розташування зони, розмір підприємств, вид економічної діяльності та обсяг вкладених ними інвестицій).

3. Законом визначено, що органами управління СЕЗ можуть бути: 1) місцеві органи управління; 2) орган господарського розвитку й управління СЕЗ, що

створюється за участю суб'єктів господарювання України та інших держав. Функції цього органу мав право виконувати один із суб'єктів господарювання економічної зони, що створювало умови для зловживань на користь окремих резидентів зони і суперечило інтересам інвесторів та держави.

4. Аналіз фактичних результатів діяльності СЕЗ щодо їх відповідності запланованим і цільового використання наданих преференцій реально не здійснювався. Більше того, Постановою КМУ від 24.06.2016 р. № 382 уряд взагалі скасував необхідність проведення аналізу результатів функціонування СЕЗ, обґрунтовуючи це необхідністю зниження функціонального навантаження на органи виконавчої влади центрального і місцевого рівнів.

Необхідно також звернути увагу на суперечливість положень законодавства щодо типології економічних зон. Так, ст. 3 базового закону визначено типи СЕЗ, які можуть створюватися в Україні. Це є: «вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо» [39, с. 15].

Треба зазначити, що інтереси інвесторів часто не збігалися з пріоритетними напрямками розвитку економіки України. Так, наприклад, найцікавішими об'єктами для іноземних інвесторів є сільськогосподарська сировина, метал, деревина, продукція хімічної промисловості тощо. Інакше кажучи, закордонних інвесторів приваблюють насамперед можливості спрощеного, доступного і дешевого українського ринку сировини та висококваліфікованої робочої сили. Якщо розглядати з погляду галузей, то найбільш привабливими для закордонних інвесторів є металургія, фінансова діяльність, хімічна промисловість та виробництво продуктів харчування, тоді як важливі для економічного розвитку галузі – машинобудування, приладобудування, будівництво, транспорт, залишаються недоінвестованими. Дуже слабо інвестуються агросектор та видобувні галузі – 2-3 % всіх інвестицій.

Простежується також певна територіальна диспропорція в розподілі інвестицій. Найбільша частка інвестицій припадала до цього часу на місто Київ і такі області як Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська,

Харківська. Тоді як у інших областях 47 (наприклад, Чернівецькій, Полтавській, Тернопільській, Житомирській тощо) рівень інвестицій на 1 особу був в рази (а навіть у десятки разів) нижчим.

Ще одним з основних недоліків функціонування СЕЗ на території України є корупція з боку державних чиновників при наданні пільг та інших преференцій окремим компаніям і підприємствам, а також інші зловживання, у зв'язку з недосконалістю державних органів влади і громадського контролю за їх діяльністю.

На результати діяльності українських економічних зон не в останню чергу вплинула позиція держави, яка не взяла на себе жодних зобов'язань щодо облаштування економічних зон виробничою і транспортною інфраструктурою. Це є принциповим моментом, від якого багато в чому залежить ефективність зон. У Китаї, наприклад, близько 80% витрат на розвиток інфраструктури були профінансовані державою, а залучення іноземних інвестицій розпочалося лише після створення привабливих умов ведення бізнесу. В Україні ж держава відпустила СЕЗ «у вільне плавання», після чого визнала цей інструмент непридатним для українських умов.

З використанням додаткової аргументації щодо позитивного зв'язку між інвестиціями, ступенем агломерації та економічною динамікою видається доцільним продовження експерименту, але на якісно відмінній методологічній основі, із врахуванням відповідних інфраструктурних потреб.

3.2. Перспективи розвитку спеціальних економічних зон в Україні в період післявоєнної відбудови

В умовах виходу України на світову економічну арену впродовж останніх років було проведено низку заходів по формуванню оптимізованого та безпечного бізнес-простору для іноземних інвесторів і створення умов для подальшої співпраці.

Однак з початком російської агресії в лютому 2022 року Україна фактично

втратила можливість до економічного зростання та залучення іноземних інвестицій у бізнес-сектор з низки причин. Очевидною та першочерговою з них є ризик втрат інвестором інвестованих коштів.

Таким чином, комплекс реалізованих та потенційних ризиків в середовищі функціонування українського бізнесу зростає та унеможливорює повноцінне компенсування з допомогою державного фінансування, виникає додаткове навантаження на вітчизняний бізнес. Тому для уряду країни, окрім відновлення суверенітету на власних землях, постає ще одне нове завдання – відбудови об'єктів цивільної та критичної інфраструктури за допомоги держав-партнерів, а також відновлення довіри іноземних інвесторів, формування інвестиційно привабливої економіки з допомогою нових механізмів та вдосконалених алгоритмів дій із залучення прямих іноземних інвестицій [57].

Оскільки станом на сьогодні доступ України до світових фінансових ринків закритий, фінансування бюджету та підтримка міжнародних резервів можливі завдяки фінансовій допомозі країн-партнерів [25].

З огляду на це, для стабілізації економіки та її відновлення після війни зі сторони держави буде впроваджено низку заходів, спрямованих на створення додаткових робочих місць, стримування темпів інфляції та залучення фінансових ресурсів закордонного бізнесу. За таких умов, ефективними будуть заходи, спрямовані на:

- створення нових та суттєве оновлення існуючих підприємств, діяльність яких пов'язана із критичною інфраструктурою;
- розвиток перспективних галузей економіки, зокрема таких як промисловість, ІТ-хаби, лабораторні дослідження тощо;
- оптимізацію оподаткування для вітчизняного та бізнесу з іноземним капіталом.

Оскільки станом на сьогодні доступ України до світових фінансових ринків закритий, фінансування бюджету та підтримка міжнародних резервів можливі завдяки фінансовій допомозі країн-партнерів. Відновлення виробничого потенціалу економіки, як і формування сприятливого ділового клімату та інвестиційної

привабливості, дасть змогу залучати кошти іноземних інвесторів, з поступовим зменшенням допомоги з боку країн-партнерів. Модель відновлення кожної країни індивідуальна і залежить від її економічних, геополітичних і культурних особливостей [57].

Спільними інструментами відновлення країн після війни є: лібералізація економіки, створення великої кількості робочих місць державою, орієнтація економіки на експорт і значне вливання зовнішніх фінансових ресурсів.

За таких умов українському урядові доцільно звернути увагу на можливості спеціальних економічних зон (СЕЗ) щодо стимулювання розвитку економічних суб'єктів та сприяння залученню фінансових ресурсів, адже досвід функціонування СЕЗ в деяких зарубіжних державах свідчить про достатньо високу ефективність цього засобу державного стимулювання господарської, головним чином, інвестиційної та інноваційної діяльності на території відповідних зон [10].

Зважаючи на сучасні умови розвитку України (воєнний стан, російську збройну агресію на території України, яка має наслідком значні руйнування), варто також акцентувати, що в процесі відновлення власних держав у післявоєнний період (після 2001 р.) країни Західних Балкан активно використовували СЕЗ як інструмент стимулювання економічного розвитку. Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Північна Македонія, Чорногорія та Сербія розробили велику мережу СЕЗ [8]. Швидке зростання та розширення СЕЗ на території Західних Балкан відбулося на хвилі посткризового спаду, який спонукав до переорієнтації економіки та стимулювання експорту й залучення прямих іноземних інвестицій. Отже, основною метою створення СЕЗ було залучення інвестицій передусім у виробничий сектор, стимулювання створення робочих місць і сприяння структурній трансформації у види діяльності з більш високою доданою вартістю, переважно у виробництво [51].

Корисним для України є успішний досвід Хорватії по створенню вільних економічних зон (ВЕЗ) на територіях, які були під окупацією або серйозно постраждали в результаті військових дій. Після того, як Хорватія звільнила всі свої тимчасово окуповані території військовим та мирним шляхом, на них були створені вільні економічні зони для залучення внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Було

зрозуміло, що в Хорватській державі не вистачало вільних коштів для їх швидкого відновлення, навіть за певної міжнародної фінансової допомоги. Тому в режим вільних економічних зон потрапили всі колишні окуповані території, а також території, які вдалося відстояти в агресора, але вони зазнали серйозних матеріальних втрат. Ця політика себе виправдала. Райони, що постраждали від війни, почали розвиватися значно швидше, ніж звичайні хорватські регіони. І через п'ятнадцять років, коли вони вирівнялися у своєму розвитку з іншими частинами Хорватії, статус вільних економічних зон був скасований.

Що стосується ситуації в Україні, то надання статусу вільних економічних зон теж пропонується розглянути для введення в регіонах, які постраждали від війни, а це території Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької, Миколаївської, Харківської областей. Статус ВЕЗ доцільно вводити вже зараз на контрольованих Україною територіях цих областей, що були деокуповані, при цьому позначивши, що як тільки тимчасово окуповані території повернуться в конституційно-правове поле України, там відразу ж почнеться режим дії вільних економічних зон, що дозволить швидше залучати капітали для їх відновлення. Тому надання українським територіям, що постраждали від війни, статусу вільних економічних зон, було б правильним і своєчасним рішенням. Крім того, введення ВЕЗ може розглядатися як надання спеціального статусу тимчасово окупованим територіям. І тут Кремлю було б важко щось заперечити. Позитивний хорватський досвід щодо ВЕЗ доцільно застосувати і в Україні [29].

ВЕЗ «Драгоман» – найменш розвинута зона в Болгарії. У створенні цієї зони брав участь муніципалітет міста Драгомана у вигляді придбання частки у створеному акціонерному товаристві, а також у наданні у використання муніципальної землі на термін 50 років. Крім того, в акті про створення зони, передбачена можливість придбання акцій іноземними особами в розмірі до 33% статутного фонду. Подібний досвід було б доцільним запровадити в окремих містах України, які постраждали від бойових дій, щоб залучити іноземних та повернути вітчизняних інвесторів.

Цікавим, з огляду на вихідні параметри запровадження СЕЗ, які є схожими з

українськими реаліями розвитку економіки (складний перехід від державної у приватну власність, наявність депресивних регіонів та армії безробітних, слабкий розвиток ринкових відносин), є досвід Польщі. Варто зазначити, що в Польщі, як і в Україні, активно обговорювалося питання щодо згубного впливу використання пільгових фінансово-кредитних умов як схем тінізації економічних процесів. Поряд із тим ефективність функціонування СЕЗ, економічний позитивний ефект, що проявився у збільшенні кількості робочих місць (у районах, де діють СЕЗ, безробіття є нижчим на 2–3%, ВВП вищий на 7–8% порівняно з іншими регіонами країни), відбудові кризових регіонів, залученні інвестицій (за 2005–2015 рр. обсяги інвестицій у спеціальні економічні зони Польщі зросли на 407%), дали змогу навіть після закінчення строку їх первинного функціонування (до 2017 р.) продовжити на законодавчому рівні використання потенціалу СЕЗ до 2026 р. [5].

Окрему увагу слід звернути на досвід запровадження та функціонування СЕЗ у Туреччині. Зокрема, країна має приклади вирішення проблемних ситуації щодо взаємодії органів влади під час розроблення та реалізації діяльності СЕЗ, а також адаптації законодавства щодо регламентування діяльності СЕЗ у разі вступу країни до ЄС. Туреччина є одним із лідерів щодо розвитку такого напрямку, як медичні зони, що потенційно створюють туристичний потік для подальшого розвитку готельного та рекреаційного комплексів. Варто звернути увагу, що Туреччина зацікавлена у розвитку таких напрямів і за межами своєї території, зокрема такий досвід та ресурси можуть бути корисними в українській практиці розбудови туристично-рекреаційних зон. Окрім того, країна зацікавлена у реалізації проєктів зі створення низки функціональних одиниць таких спеціальних режимів економічної діяльності, як технологічні парки та індустріальні парки в Україні [14].

З огляду на це, можна припустити, що в Україні відбудеться заміна попередніх СЕЗ новими пріоритетами формами просторової організації в період повоєнної відбудови (рис. 3.2).

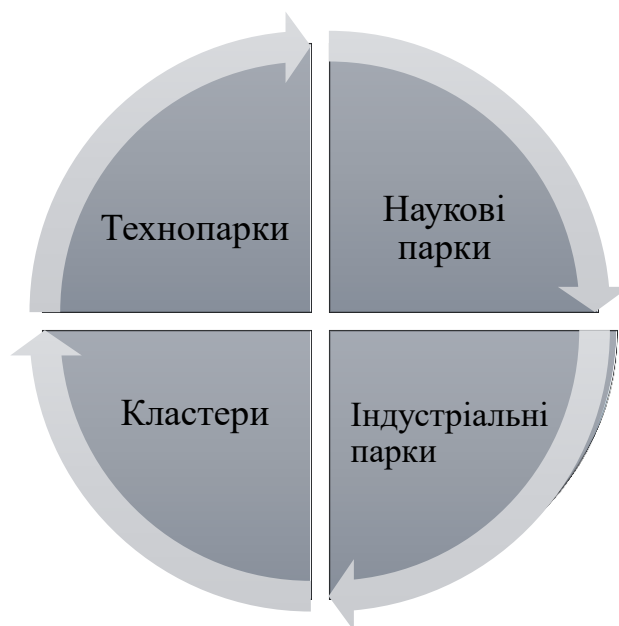

Рисунок 3.2 – Нові форми просторової організації в Україні на заміну попередніх СЕЗ в період повоєнної відбудови

Джерело: складено автором на основі [54, с. 95].

Технопарки, за допомогою яких здійснюється реалізація проектів з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції [19]. В Україні поки нараховується 16 технопарків, з яких лише у 8 реалізуються проекти. Діяльність технопарків має бути спрямована на розробку та впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки; розробку енергозберігаючих технологій.

Наукові парки, які є вагомими центрами комерціалізації результатів наукових досліджень, і їх впровадження на зовнішньому та внутрішньому ринках, використовуючи науково-освітній потенціал. В Україні створено 8 наукових парків, половина з яких розташована у м. Київ, а ще три у м. Харкові. Таким чином, є потреба розширити їх мережу на базі провідних навчальних закладів країни, а також науково-дослідних інститутів.

Індустріальні (промислові) парки, діяльність яких здійснюється у сфері переробної промисловості, інформації і телекомунікацій, а також науково-дослідній сфері [20]. В Україні формально існує 12 зареєстрованих індустріальних парків.

Активізація їх діяльності є особливо актуальною на етапі переходу вітчизняної економіки до четвертої промислової революції [69] та орієнтації на розвиток новітніх технологій у сфері штучного інтелекту, робототехніки, біотехнологій, автономних транспортних засобів тощо. Окрім того, вітчизняні індустріальні парки мають розвивати такі стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності, як освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. У цьому контексті можуть бути створені вузькоспеціалізовані парки: авіа-, ракетно-космічні парки. Перспективним в Україні є розвиток транскордонних індустріальних парків;

Кластери, появі яких сприяє наявність попередніх форм просторової організації бізнесу. До основних переваг кластерів належать: створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності (наявність технологічної мережі на спільній науковій базі), стимулювання розвитку малого бізнесу, вузькогалузева спеціалізація, виробництво конкурентоспроможної продукції, залучення інвестицій. На нинішній день існує потреба у формуванні правової бази регулювання їх діяльності в Україні. Високий потенціал і можливості розвитку в Україні мають ІТ-кластери.

Таким чином, зміна пріоритетів у просторовій організації в напрямі стимулювання формування зон інтенсивного розвитку прикладної науки і наукоємного виробництва – СЕЗ третього покоління (технологічні, наукові, індустріальні парки, промислові та інноваційні кластери) – дозволить створити дієві «точки зростання» вітчизняної економіки на інноваційній основі.

Для того, щоб відповідні зони мали високу ефективність в Україні необхідно привести законодавство у відповідність до сучасних суспільно-економічних вимог, з урахуванням того, що:

– пріоритет має надаватися інноваційним та високотехнологічним напрямкам господарської діяльності та інвестиційним проектам, спрямованим на інноваційний розвиток;

- встановлення особливого режиму адміністрування розвитком територій, що передбачає спеціальні умови здійснення державного контролю за господарської діяльністю;
- проведення постійного моніторингу ефективності функціонування СЕЗ;
- під час розроблення законодавчих актів функціонування СЕЗ держава має враховувати нормативну міжнародну базу та правочини конкретної країни, з якою взаємодіє, зокрема щодо митного регулювання, договорів про уникнення подвійного оподаткування тощо. Прикладами таких СЕЗ можуть виступати ЗТЗ, банківсько-страхові, зони прикордонної торгівлі;
- розроблення регулюючого законодавства щодо функціонування СЕЗ стосується діяльності та регулювання обігу фінансових ресурсів, передусім усередині країни, без залучення законодавств інших партнерів. До таких зон можуть бути віднесені науково-технічні зони, ТРЗ та ТПР [10, с. 80].

З цього приводу науковцями висловлюються різні пропозиції. Деякі науковці вказують на необхідність періодичного проведення моніторингу ефективності функціонування СЕЗ. Зокрема, зазначається, що розробники політики повинні оцінювати переваги зон з точки зору обсягу залучених у вітчизняну економіку інвестицій у порівнянні з витратами на розвиток відповідних територій. Ця оцінка повинна враховувати, чи є інвестиції стійкими чи носять лише тимчасовий характер. Ефективність витрат на зони слід оцінювати в порівнянні з іншими потенційними інструментами політики.

М. Скиба з метою удосконалення функціонування СЕЗ пропонує: законодавчо закріпити нові підходи щодо запровадження спеціальних режимів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, реформування існуючих СЕЗ та створення нових типів СЕЗ, спрямованих на активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності; розглянути можливість закріплення на законодавчому рівні поняття «науково-впроваджувальної зони» як зони, що створюється з метою розвитку наукового і виробничого потенціалу, досягнення нової якості економічного зростання, випуску на ринок нових товарів та послуг, забезпечення їх конкурентоспроможності шляхом стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень з подальшим

упровадженням результатів наукових розробок у виробництво та просування їх на ринок та ін. [48].

О. О. Вороніна вважає, що для розбудови ефективних СЕЗ необхідно врахувати такі аспекти: активно впроваджувати вже напрацьований позитивний досвід шляхом створення регіональних особливих економічних зон, зокрема агропромислового типу; законодавчо закріпити зважену й ефективну систему податкових, митних, валютних та організаційних пільг; сформувати ефективні форми взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, органу господарського розвитку і управління СЕЗ на основі загальної зацікавленості в досягненні високих соціально-економічних результатів діяльності тощо [6].

На території України, відповідно до визначених у законодавстві нормативів, можуть створюватися спеціальні економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони та порти, експортні та транзитні зони, митні склади, технополіси, технологічні парки, туристично-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Законодавством передбачено, що окремі зони можуть поєднувати в собі завдання та функції, які властиві різним типам спеціальних економічних зон [17].

Слушно буде створити нові зони на звільнених від загарбників територіях України, наприклад у Автономній Республіці Крим, щоб активізувати розвиток туристичної індустрії у цьому районі, який має усі передумови для того, щоб стати досить відомим і прибутковим курортом. Також вільні економічні зони можна створити на територіях Запорізької, Дніпропетровської, Миколаївської областей, діяльність яких буде спрямована на вдосконалення промисловості цих областей та вироблення більш конкурентної продукції на експорт.

Що стосується агропромислового комплексу, то для його інноваційного розвитку в період повоєнної відбудови слід створити умови для розвитку ефективного підприємництва в цій сфері, зробити акцент на домінування в агропромисловому комплексі наукоємних галузей, виробництві засобів виробництва для галузей АПК та промислової переробки сільськогосподарської продукції, тобто на тих ланках, де створюється висока додана вартість.

Найбільш відповідною формою для організації умов пільгового підприємництва в цій сфері є створення комплексних СЕЗ у вигляді спеціальних економічних зон чи зон вільного підприємництва, де резиденти можуть отримувати тимчасові пільги: часткове або повне звільнення від податку на прибуток; звільнення від податку на нерухомість і земельного податку; звільнення від ПДВ при ввезенні товарів (сировини, устаткування). Що стосується конкретних регіонів, то, на сьогодні це Маріуполь, Херсон та Миколаїв. Тобто ті регіони, де розташовані морські порти, де буде більша кількість торгівельних операцій, збільшення виробництва, виділення земельних ділянок для будівництва заводів. І це дасть змогу забезпечити повернення людей на спустошені війною території. І коли держава відбудовує дороги, партнери допоможуть відбудувати нерухомість, а бізнес паралельно створить робочі місця – це і буде ефективний розвиток [7].

Враховуючи проблеми, які виникали у суб'єктів господарювання під час ведення діяльності на території СЕЗ України близько 20 років тому, необхідним є доопрацювання законодавчої бази України щодо ВЕЗ та створення ефективної системи контролю за їхньою діяльністю з метою недопущення корупції у цих зонах та нецільового витрачання бюджетних коштів. Ця система контролю дозволить отримувати максимальний ефект від ВЕЗ та залучити до них більше інвестицій, насамперед закордонних.

З метою удосконалення господарського законодавства у сфері регулювання функціонування СЕЗ вбачається за необхідне: визначити у Податковому та Митному кодексах України види спеціальних (пільгових) податкових та митних режимів, які можуть встановлюватися у СЕЗ; доповнити Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», поновивши у ньому правові засади надання податкових та митних пільг для суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у відповідних зонах, а конкретні види пільг визначити у законах, що регламентують функціонування відповідних СЕЗ.

Отже, подальший ефективний розвиток спеціальних економічних зон в Україні, як інструмент державної політики в програмі повоєнної відбудови,

потребує системних змін. Зокрема, доцільним є:

- внесення до парламенту проектів Законів України про зміни до законів України «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних економічних зон»;
- законодавчо закріпити зважену й ефективну систему податкових, митних, валютних та організаційних пільг;
- сформувані ефективні форми взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, органу господарського розвитку і управління СЕЗ на основі загальної зацікавленості в досягненні високих соціально-економічних результатів діяльності;
- враховувати збалансованість інтересів усіх сторін, що беруть участь у процесі створення і функціонування СЕЗ;
- створити систему гнучкого та динамічного управління СЕЗ, тобто можливість швидкого й адекватного реагування на зміни в зовнішньому економічному середовищі;
- підвищувати ефективність діяльності особливих економічних зон, роблячи акцент на швидкій капіталізації інтелектуального потенціалу, упроваджуючи нові моделі управління СЕЗ із залученням приватного капіталу;
- на національному рівні створити єдину службу інвестиційного оператора, який працював би з кожним потенційним учасником і надавав йому вичерпну інформацію про державні програми і пільги, які він може отримати, прийшовши на один із майданчиків ВЕЗ, а також ініціювати регулярне здійснення форсайт-проектів;
- розглянути можливість участі резидентів ВЕЗ у виконанні держзамовлення;
- для приваблення стратегічних інвесторів слід забезпечити державні гарантії стабільної діяльності іноземного капіталу на тривалу перспективу;
- розроблення системи державних дотацій і субсидій щодо створення нових робочих місць, навчання і підвищення кваліфікації персоналу;
- розроблення механізму нагляду і контролю за діяльністю ВЕЗ, які б

велися в умовах строгої звітності відповідними державними органами з метою недопущення корупції у цих зонах та нецільового витрачання бюджетних коштів.

Чинна українська влада, починаючи з 2019 р., активно просувала ідеї та проекти створення нових СЕЗ на сході, заході та півдні країни: наприклад, в Донецькій, Закарпатській, Херсонській областях. В зв'язку з чим було створено і подано до розгляду у ВР цілий ряд законопроектів. При цьому, очевидно, що реалізація таких намірів наразі не є можливою через російську агресію, а плани щодо створення нових і подальшого розвитку існуючих СЕЗ в Україні будуть докорінно переглянуті після завершення бойових дій.

Висновки до розділу 3

Спеціальні (вільні) економічні зони необхідно розглядати дієвим механізмом поліпшення інвестиційного клімату та поліпшення інвестиційної привабливості окремих адміністративно-територіальних одиниць. Відмова законодавця від використання спеціальних економічних зон є неоправданою та передчасною. Доцільним убачається створення відповідних зон (як пілотних проектів на територіях Донецької та Луганської областей) для стабілізації соціально-економічної ситуації, особливо під час військового конфлікту.

Відповідні проблеми потребують подальших пошуків вирішення, що вже у середньостроковій перспективі дозволить збільшити залучення іноземних інвестицій.

Для ефективного функціонування вільних економічних зон в Україні слід розробити чіткі схеми функціонування ВЕЗ відповідно до специфіки кожної з них; створити вигідні умови для вкладення капіталу зарубіжними інвесторами. Головним

та вагомим недоліком ВЕЗ є корумпованість, що робить існування зон гальмом для економіки країни. Тому першочерговим завданням є чітке визначення програм дій даних ВЕЗ та розробка стратегій боротьби з корупцією в них. Слід ураховувати, що в разі ліквідації вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку проблеми корумпованості та економічної відсталості не вирішаться, для подолання цих проблем слід знайти комплексний підхід до побудови ринкової економіки в країні загалом

Однак позитивний досвід інших країн свідчить про потенціал такого напрямку економічного розвитку в умовах становлення ринкової економіки та дефіциту внутрішніх інвестиційних ресурсів. З цією метою потрібно сформулювати нову концепцію діяльності СЕЗ, яка би опиралась на низку засад: а) залучати інвестиції інноваційного спрямування, в пріоритетні галузі, в промислово слабкорозвинені регіони, в науково-дослідницьку діяльність, в сферу сучасних послуг із створенням нових робочих місць; б) децентралізація господарської діяльності, яка почалась в Україні, має привести до зміни регіональної політики держави і забезпечити передачу повноважень з керівництва СЕЗ на рівень окремих територій і місцевих влад; в) потрібно внести відповідні зміни до законодавства щодо гнучкої диференційованої системи пільг для іноземних інвесторів, що враховують особливості ресурсного потенціалу того чи іншого регіону; г) для приваблення стратегічних інвесторів слід забезпечити державні гарантії стабільної діяльності іноземного капіталу на тривалу перспективу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні

ВИСНОВКИ:

Всі трактування поняття вільних економічних зон (ВЕЗ) зводяться до того, що це частина національного простору (район, територія, область, частина господарського комплексу країни,) де використовується особлива система пільг та стимулів для підприємств чим саме заохочується діяльність спільних підприємств з іноземними інвестиціями. Території, найбільш сприятливі для розміщення ВЕЗ, як правило, розташовані поблизу кордонів, а також мають в розпорядженні розвинуту транспортну, виробничу і соціальну інфраструктуру. В окремих випадках створення ВЕЗ є доцільним і в районах нового господарського освоєння, що не мають вказаних переваг, але мають високу концентрацію цінних природних ресурсів, що дозволяють вирішувати важливі довготермінові загальнодержавні задачі.

Метою діяльності суб'єктів господарювання на території ВЕЗ є інтеграція у світове господарство, що зазвичай означає нарощування експорту товару та ввезення іноземного капіталу, залучення новітніх технологій, збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня кваліфікації працівників, також стимулюється розвиток локальних факторів виробництва, що в свою чергу породжує зростання економічного потенціалу регіону. Економічна мета функціонування ВЕЗ полягає у залученні іноземного капіталу завдяки пільговому оподаткуванню, пільговому митному режиму і стабільному законодавству, наданні доступу до зовнішньоекономічної діяльності.

Що стосується суттєвих ознак СЕЗ, то в науковій літературі теж немає єдиної думки щодо цього. Залежно від того, які риси досліджуваних територіально-господарських утворень визнаються основними, формуються й різні погляди на поняття та класифікацію СЕЗ.

Функціонування спеціальних(вільних) економічних зон дозволяє ефективно використовувати місцеві ресурси, досягти зростання валютних надходжень до

державних і регіональних бюджетів, розширить ринок високоякісної продукції. Науково-технічна мета створення зон полягає в залученні передових зарубіжних і вітчизняних технологій, активізації інноваційних процесів, залученні наукових і інженерних кадрів з-за кордону, підвищенні ефективності використання виробничих потужностей і підвищенні інформатизації суспільства.

Серед основних завдань, що постають перед державою, яка створює вільну економічну зону на своїй території можна виділити наступні: вирішення проблеми зайнятості населення шляхом формування нових робочих місць; активізація зовнішньоекономічних зв'язків тобто покращення зовнішньої торгівлі; створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні; розробка системи пільг в регіоні для інвесторів та підприємств; міжнародна кооперація праці; обмін науково-технічними розробками; освоєння прямих іноземних інвестицій.

У другому розділі кваліфікаційної роботи було здійснено вивчення американського, китайського та європейського досвіду функціонування вільних економічних зон. Результати вивчення дозволяють зробити висновки, що процес створення і функціонування вільних економічних зон є актуальним завданням для багатьох країн світу, це один із найважливіших напрямів, який сприяє розвитку окремих регіонів і територій держав не лише в економічному, але й соціальному аспектах.

Спеціальні економічні зони або подібні до них утворення сьогодні існують у Китаї, США, Індії, Ірані, Мексиці, Казахстані, Росії, Литві тощо. Перші економічні області, які нагадують сучасні СЕЗ, почали з'являтися в 60-х роках минулого століття. Спочатку вони виникли в країнах Центральної Америки та Східної Азії, а потім також у Західній Європі – Німеччині, Великобританії, Швеції, Італії, Фінляндії, Іспанії. У 1990-х роках СЕЗ з'явилися в країнах Східної Європи: в Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині.

У США ВЕЗ розглядають як особливу позитивну силу в торговельному, виробничому та економічному розвитку, що забезпечує виникнення нових робочих місць, збільшення обсягу інвестицій шляхом активізації діяльності суб'єктів господарювання на територіях ВЕЗ США.

Вільні економічні зони Китаю створювалися в рамках «політики відкритості». Основною метою формування таких регіонів стало прагнення залучити іноземний капітал, оволодіти досвідом інших країн в управлінні, перейняти новітні технології і розробки, а також підготувати національні кадри. Вдалому формуванню СЕЗ сприяли такі фактори, як дешевизна робочої сили, вигідне географічне положення (довга берегова лінія, наявність портів), наявність природних ресурсів, юридичні гарантії для іноземних вкладень, близькість Тайваню, Гонконгу і Макао, забезпечення припливу ресурсів у СЕЗ зі всієї країни. Соціально-економічні вигоди від створення СЕЗ в Китаї є досить вагомими, адже ці зони також забезпечили значне число робочих місць, оживили міжнародний торговий обмін, підвищили зовнішньоторговельну результативність, науково-виробничий потенціал і т. д. Важливим аспектом діяльності спеціальних економічних зон у промислово розвинутих країнах є те, що вони працюють не тільки на світовий, але і на внутрішній ринок.

Вільні економічні зони, що функціонують у таких європейських країнах як Польща, Литва, Латвія, Албанія, Болгарія мають ряд особливостей розвитку. Найбільше поширення в цих країнах одержали експортно-виробничі зони в результаті розвитку і виробництва промислових товарів на експорт, залучення в країну іноземного капіталу, передової науки і технології, сучасної технічної інформації. На територіях СЕЗ європейських країн діє особливий режим господарювання у вільних економічних зонах, основними засадами якого є надання різноманітних пільг для іноземних підприємців. Крім-того, у процесі розвитку вільних економічних зон відбувається торгово-промислова диверсифікованість їхньої діяльності, комплексний розвиток, хоча при цьому ступінь впливу функціонування спеціальних економічних зон на решту територій країн, що розвиваються, є досить обмежений. Для промислово розвинутих країн, як правило, і не ставиться спеціальною задачею поширення такого впливу.

Щодо України, то досвід створення СЕЗ на її території не є досить вдалим. ВЕЗ, які функціонували в деяких регіонах країни завдали більших збитків для економіки держави, ніж переваг, ставши так званими «чорними дірами державного бюджету». Така ситуація склалась через те, що, з одного боку, був порушений сам

принцип, закладений в ідею створення спеціальних зон, а з іншого – не було створено необхідних умов для їх функціонування та розвитку. Зважаючи на сучасні умови розвитку України (воєнний стан, російську збройну агресію на території України, яка має наслідком значні руйнування) українському урядові доцільно звернути увагу на можливості спеціальних економічних зон (СЕЗ) щодо стимулювання розвитку економічних суб'єктів та сприяння залученню фінансових ресурсів, адже досвід функціонування СЕЗ в деяких зарубіжних державах свідчить про достатньо високу ефективність цього засобу державного стимулювання господарської, головним чином, інвестиційної та інноваційної діяльності на території відповідних зон.

Світовий досвід демонструє яскраві приклади ефективної роботи ВЕЗ для розвитку депресивних регіонів або окремих галузей економіки. Корисним для України є успішний досвід Хорватії по створенню вільних економічних зон (ВЕЗ) на територіях, які були під окупацією або серйозно постраждали в результаті військових дій. Найбільш вражає у цьому аспекті досвід Китаю, який у 1980 оголосив про створення чотирьох спеціальних економічних зон, і там лише за рік частка приватних інвестицій у ВЕЗ зросла на 60%. У Китаї, окрім привабливих умов господарювання і податкових пільг, розвиток ВЕЗ забезпечувався і великими державними капіталовкладеннями в інфраструктуру та нові підприємства. Таким же шляхом розвиток спеціальних економічних зон забезпечувала сусідня Польща й інші країни світу. В Україні ж повторити такий успіх неможливо саме через брак коштів в державній скарбниці і корупційні ризики.

Якщо держава не має коштів, то можна скористатися досвідом США, де розвитком ВЕЗ переймається приватний капітал. Держава ж має забезпечити певні умови: судову систему, захист прав власності, чіткі розрахунки і детальне вивчення можливостей регіонів, де планують запроваджувати ВЕЗ, з точки зору того, що і як ефективно там розвивати. Проте і такий шлях економічного розвитку перекреслює неефективна і недієва судова система України, корумповане чиновництво і велика кількість нечистих на руку підприємців, які розглядають ВЕЗ винятково з фіскальної точки зору, щоби незаконно скористатися податковими пільгами або іншими

преференціями.

Для того, щоб відповідні зони мали високу ефективність в Україні необхідно привести законодавство у відповідність до сучасних суспільно-економічних вимог та

замінити СЕЗ новими пріоритетами формами просторової організації в період повоєнної відбудови, такими як технопарки, індустріальні парки, кластери тощо.

Подальший ефективний розвиток спеціальних економічних зон в Україні, як інструмент державної політики в програмі повоєнної відбудови, потребує системних змін. Зокрема:

- необхідно законодавчо закріпити зважену й ефективну систему податкових, митних, валютних та організаційних пільг;

- сформувати ефективні форми взаємодії місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого та регіонального самоврядування, органу господарського розвитку і управління СЕЗ на основі загальної зацікавленості в досягненні високих соціально-економічних результатів діяльності;

- враховувати збалансованість інтересів усіх сторін, що беруть участь у процесі створення і функціонування СЕЗ;

- створити систему гнучкого та динамічного управління СЕЗ, тобто можливість швидкого й адекватного реагування на зміни в зовнішньому економічному середовищі;

- підвищувати ефективність діяльності особливих економічних зон, роблячи акцент на швидкій капіталізації інтелектуального потенціалу, упроваджуючи нові моделі управління СЕЗ із залученням приватного капіталу;

- на національному рівні створити єдину службу інвестиційного оператора, який працював би з кожним потенційним учасником і надавав йому вичерпну інформацію про державні програми і пільги, які він може отримати, прийшовши на один із майданчиків ВЕЗ, а також ініціювати регулярне здійснення форсайт-проектів;

- розглянути можливість участі резидентів ВЕЗ у виконанні держзамовлення;

- для приваблення стратегічних інвесторів слід забезпечити державні гарантії стабільної діяльності іноземного капіталу на тривалу перспективу;
- розроблення системи державних дотацій і субсидій щодо створення нових робочих місць, навчання і підвищення кваліфікації персоналу;
- розроблення механізму нагляду і контролю за діяльністю ВЕЗ, які б велися в умовах строгої звітності відповідними державними органами з метою недопущення корупції у цих зонах та нецільового витрачання бюджетних коштів.

Таким чином, зміна пріоритетів у просторовій організації в напрямі стимулювання формування зон інтенсивного розвитку прикладної науки і наукоємного виробництва – СЕЗ третього покоління (технологічні, наукові, індустріальні парки, промислові та інноваційні кластери), а також системні зміни на державному рівні, що пов'язані зі створенням та функціонуванням СЕЗ, дозволить створити дієві «точки зростання» вітчизняної економіки на інноваційній основі.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізнес хоче відновити практику створення вільних економічних зон. *Бізнес*. URL: <https://business.ua/business/4720-biznes-khoche-vidnovyty-praktykustvorennia-vilnykh-ekonomichnykh-zon> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Бубенець В. Ю. Вільні економічні зони: проблеми, правове регулювання. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*. 2016. С.13-16.
3. Вільна економічна зона на Донбасі: що це таке та які є приклади реалізації: український портал. URL: <https://ucap.io/vilna-ekonomichna-zona-na-donbasi/> (дата звернення: 26.03.2023).
4. Вільні економічні зони в Україні (загальні дані, законодавчо-правова база, перелік та пільги) URL: www.kmu.gov.ua. (дата звернення: 2.01.2023).
5. Войцеховська Ю. В., Мавріна А. О., Войцеховська В. В. Спеціальні економічні зони: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2016. №847. С. 42-48. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2742/visnyk2016-42-48.pdf> (дата звернення: 2.01.2023).
6. Вороніна О. О. Досвід функціонування вільних економічних зон в Україні і перспективи їх подальшого розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка»*, № 11(39), 2018 р. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/7636/1/7.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
7. Гія Гецадзе. Створення вільних економічних зон дасть можливість швидко та ефективно відновити життя на зруйнованих і деокупованих територіях. *Pravo* : веб-сайт. URL: <https://pravo.ua/stvorennia-vilnykh-ekonomichnykh-zon-v-ukraini-dast-mozhlyvist-shvydko-ta-efektyvno-vidnovyty-zhyttia-na-zruinovanykh-i-deokupovanykh-terytoriiakh-hiia-hetsadze-zastupnyk-ministra-iustytzii-ukrainy-u/> (дата звернення: 29.03.2023).

8. Го Шухун. Еволюція розвитку вільних економічних зон в Китаї. *Журнал Європейської економіки*. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/20253/1/%D0%A8%D1%83%D1%85%D1%83%D0%BD%20%D0%93..pdf> (дата звернення: 2.02.2023).
9. Гусєв Ю. В. Поняття вільних (спеціальних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку. *Економічна наука*. 2015. № 22. С. 59-65.
10. Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М., Шикіна О. В. Перспективи використання потенціалу СЕЗ в умовах посткризового відновлення економіки України. *Економіка та управління національним господарством*. 2020. №42. С. 77-82.
11. Дашевська А. А., Диха М. В. Вільні економічні зони: світовий досвід та проблеми функціонування в Україні. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/bitstream/123456789/8116-7-10.pdf> (дата звернення: 29.04.2023).
12. Дроботюк О.В. Монашова В.Ю. Закордонні спеціальні економічні зони КНР. URL: <https://chinese-studies.com.ua/en/Archive/2019/2/5> (дата звернення: 19.04.2023).
13. Економіка регіонів у 2020 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналітична доповідь / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.] ; наук. ред. Д. І. Олійник ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України : К., 2021. 116 с.
14. Єгорова О. О. Напрями удосконалення спеціальних економічних зон України: приклад Туреччини : аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень : веб-сайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/napryamiudoskonallengna-specialnikh-ekonomichnikh-zonukraini-priklad> (дата звернення: 23.03.2023).
15. Єрмак пообіцяв створити вільну економічну зону на заході України. Слово і діло : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/88166.html> (дата звернення: 21.05.2023).
16. Журавель А. В. Правове регулювання інвестиційної діяльності у вільних економічних зонах. Лекція. URL: <https://oduvsv.edu.ua/wp->

content/uploads/2016/09/lek_k7-2016-prav_regul_zovn_ta_invest_diyaln.pdf (дата звернення: 12.05.2023).

17. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 № 2673-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

18. Закон України Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/991-14> (дата звернення: 15.03.2023).

19. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України від 12 січня 2006 року № 3333-IV / Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/991-14> (дата звернення: 15.03.2023).

20. Закон України Про індустриальні парки 21 червня 2012 року № 5018-VI / Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> (дата звернення: 16.03.2023).

21. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січня 1999 року, № 402-XIV / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14> (дата звернення: 15.03.2023).

22. Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» від 18 березня 1999 року № 514-XIV / Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14> (дата звернення: 15.03.2023).

23. Засадко В. В. Перспективи функціонування спеціальних економічних зон в Україні в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm> (дата звернення: 17.04.2023).

24. Зварич Р. Є, Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Експансіоністські імперативи та детермінанти міжнародної економічної політики КНР. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7286>. (дата звернення: 7.04.2023).

25. Звіт про фінансову стабільність, червень 2022 року. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-uspishno-protistoyit-viklikam-viyuni---zvit-pro-finansovu-stabilnist>. (дата звернення: 7.04.2023).

26. Карлін М. І. Досвід функціонування спеціальних економічних зон у постсоціалістичних країнах та можливості його застосування в Україні. *Фінанси, грошовий обіг та кредит*. URL: <https://esj.oa.edu.ua/articles/2017/31/25.pdf> (дата звернення: 23.04.2023).

27. Кіндзерський Ю. В. Стимулювання виробництва та міжрегіональне вирівнювання через спеціальні економічні зони: досвід Польщі в контексті євроінтеграційного курсу України. *Економіст*. 2022. № 6. С. 34-38.

28. Кузнєцова Н. В., Бабич О. А. Спеціальні економічні зони як механізм залучення ПІІ в Китай. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_1_2020ua/17.pdf (дата звернення: 23.04.2023).

29. Левченко О. Хорватський досвід для Донбасу: чи потрібні вільні економічні зони? Апостроф : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/promise/88021.html> (дата звернення: 15.10.2023).

30. Леось О. Ю., Мезін В. В. Аналіз розвитку та особливостей функціонування вільних економічних зон (досвід інших країн). *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 106-109.

31. Огляд існуючих моделей ВЕЗ у світі. Освіта.UA : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19071/> (дата звернення: 10.03.2023).

32. Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. : веб-сайт. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 17.04.2023).

33. Павленчик А. О. Спеціальні (вільні) економічні зони: історія та перспективи : лекція. URL: [https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/28733/1/Лекція%209%20\(3\).pdf](https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/28733/1/Лекція%209%20(3).pdf) (дата звернення: 13.04.2023).

34. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Від вільних економічних зон до угод про вільну торгівлю: інтеграційний вимір міжнародної конкурентоспроможності Китайської народної республіки. *Ефективна економіка*. 2021. № 1: веб-сайт. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/12.pdf (дата звернення: 18.04.2023).
35. Перелік СЕЗ та ТПР. Міністерство Економіки України : веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=65af61ae-d9d8-48fc-b1f0-a8ee8094994b&title=PerelikSezTaTpr> (дата звернення: 3.04.2023).
36. Петруненко Я. В. Створення спеціальних (вільних) економічних зон як засіб державного стимулювання економічного розвитку окремих територій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 73. С. 141-146.
37. Підоричева І. Ю. Досвід польських СЕЗ: у пошуках «антикрихкості» для України. ZN,UA : веб-сайт. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/dosvid-polskih-sez-u-poshukah-antikrihkosti-dlya-ukrayini-257607_.html (дата звернення: 4.01.2023).
38. Підоричева І. Ю. СЕЗам не відкриється? Дзеркало тижня. 2017. № 11. URL: https://dt.ua/macrolevel/sezam-ne-vidkriyetsya-pro-svitoviy-dosvid-vikoristannya-specialnih-ekonomichnih-zon-ta-umovi-za-yakih-yihinstrumentariy-mozhe-stati-pridatnim-dlya-vikoristannya-i-v-ukrayini-_.html (дата звернення: 5.03.2023).
39. Підоричева І. Ю. Спеціальні економічні зони: світова практика, досвід та альтернативна концепція для України. *Економіка промисловості*. 2020. №1(89). С. 5-30.
40. Пислиця А. А., Загреба І. Л. Спеціальні економічні зони в Україні: переваги та недоліки. *Наукові записки*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84824965.pdf> (дата звернення: 17.04.2023).
41. Поняття, функції і завдання технопарків. URL: <https://raexpert.ua/researches/technopark/part1> (дата звернення: 5.04.2023).
42. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Закон України. Верхована Рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text> (дата звернення: 6.04.2023).

43. Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності. Постанова Кабінету міністрів України №1756, від 24 вересня 1999 р. Верховна рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-99-%D0%BF> (дата звернення: 6.04.2023).

44. Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні. Постанова Кабінету міністрів України №167, від 14 березня 1994 р. Верховна рада України : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-94-%D0%BF> (дата звернення: 20.04.2023).

45. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець». Закон України. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14> (дата звернення: 5.04.2023).

46. Про спеціальну економічну зону «Яворів». Закон України. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14> (дата звернення: 5.04.2023).

47. Рубіш М. А. Особливості функціонування спеціальних (вільних) економічних зон та проблеми їх розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4556/29.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).

48. Скиба М. Спеціальні економічні зони як інструмент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності: теоретико-прикладний аспект. *Вісник національної академії державного управління*. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadu_2011_3_20.pdf/ (дата звернення: 15.04.2023).

49. Спеціальні економічні зони. Історичний зарубіжний досвід, об'єктивна необхідність і суть створення спеціальних (вільних) економічних зон. Студентська бібліотека БукЛіб. : веб-сайт. URL: <https://buklib.net/books/29116/> (дата звернення: 05.04.2023).

50. Статистична інформація про СЕЗ України. Державна служба статистики

України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 5.05.2023).

51. Сторонянська І. З., Патицька Х. О. Спеціальні економічні зони як інструмент стимулювання місцевого економічного розвитку. *SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE: веб-сайт. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20223\(155\)/sep20223\(155\)_003_StoronyanskaI,PatytskaKh.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20223(155)/sep20223(155)_003_StoronyanskaI,PatytskaKh.pdf)* (дата звернення: 20.04.2023).

52. Терешко Д. С., Франко Л.С. Спеціальні економічні зони Китаю: умови для розвитку бізнесу. Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин у умовах глобальної трансформації: матеріали наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини (м Полтава. 14 квітня. 2023 р.) / за заг. ред. доц. В. Ю. Стрілець. – Полтава: ПУЕТ, 2023. С. 61-65.

53. Ткач С. М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2016. Вип. 3 (119). С. 92-97.

54. Ткач С. М. Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації. *Регіональна економіка*, 2020. №3. С. 86-97.

55. Трігуб С.О. Особливості вільних (спеціальних) економічних зон та їх вплив на стимулювання діяльності підприємств. *Академічний огляд. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2010/1/20.pdf>* (дата звернення: 16.04.2023).

56. Худякова, О., Міхальков, С. «Круглий стіл»: де політичні сили пропонують створювати вільні економічні зони. Слово і Діло. : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/14/stattja/polityka/kruhlyj-stil-politychni-syly-prononyuyut-stvoryuvaty-vilni-ekonomichni-zony> (дата звернення: 2.05.2023).

57. Чапляк Н.І. Інвестиційна привабливість України: проблеми та шляхи вирішення в сучасних реаліях. *Економіка та суспільство*. № 40. 2022. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4991/1/%D1%87%D0%B0%D0%BF%D0%BB%D1%8F%D0%BA.pdf> (дата звернення: 21.04.2023).

58. Штань М. В. Макроекономічні умови функціонування спеціальних

економічних зон в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №19. С.16-20.

59. About Foreign-Trade Zones and Contact Info. URL: bp.gov/border-security/ports-entry/cargo-security/cargo-control/foreign-trade-zones/about (Last access: 15.04.2023).

60. Apple прораховує перенесення збору своєї продукції з Китаю до Південно-Східної Азії. URL: <https://thepage.ua/ua/business/apple-prorahovuyue-perenesennya-zbirannya-svoyeyi-produkciyi-z-kitayu-do-pivdenno-shidnoyi-aziyi> (Last access: 23.04.2023).

61. China's Six New Free Trade Zones: Where Are They Located? 2019. URL: <https://www.chinabriefing.com/news/china-free-trade-zones-six-provinces/>. (Last access: 23.04.2023).

62. China's FTZ Count Rise to 21 After Beijing, Hunan and Anhui Are Newly Added. 2020. URL: <https://www.china-briefing.com/news/chinas-ftz-count-rise-to-21-after-beijing-hunan-and-anhui-are-newly-added/> (Last access: 23.04.2023).

63. China announces six new pilot free trade zones. 2021. URL: http://www.xinhuanet.com/english/2019-08/26/c_138339873.htm. (Last access: 23.04.2023).

64. Defever F., Reyes J.D., Riaño A., Sánchez Martín M. E. Special Economic Zones and WTO Compliance: Evidence from the Dominican Republic. *Economica*. 2018. Vol.86. P.532-568.

65. FDI China Exclusive: The 21 Free Trade Zones Guide 2023. URL: <https://www.fdochina.com/blog/fdi-china-exclusive-the-21-free-trade-zones-guide/> (Last access: 15.05.2023).

66. Sectorial report FREE ZONES: EXPORTS OF GOODS. *Uruguay XXI investment and export promotion agency* URL: <https://www.worldfzo.org/Portals/0/OpenContent/Files/487/Uruguay.pdf> ((Last access: 15.04.2023).

67. Special Economic Zone SEZ. Financial Times LEXICON : веб-сайт. URL: <http://lexicon.ft.com/Term?term=SpecialEconomicZoneSEZ> ((Last access: 15.04.2023).

68. Special economic zones: performance, lessons learned and implications for zone development. The MultiDonor Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group : веб-сайт. URL: https://www.wbginvestmentclimate.org/toolkits/investmentgenerationtoolkit/upload/SEZReportApril_2008.pdf (Last access: 22.04.2023).

69. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution // The Financial Times. 2016. January 17. – Retrieved from <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html> (Last access: 18.04.2023).

70. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-21/ukraine-reconstruction-may-cost-1-1-trillion-eib-head-says>. (Last access: 18.04.2023).

71. UNCTAD (2020). Global Investment Trends Monitor No. 35 (Special Issue March 2020): Impact of the Covid-19 Pandemic on Global FDI and GVCs. Available online: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaeiainf2020d3_en.pdf (Last access: 08.04.2023).

72. UNCTAD. World Investment Report 2022. URL: <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2022> (Last access: 08.04.2023).

73. World Free Zones Organization Outlook. URL: <https://www.worldfzo.org/Portals/0/OpenContent/Files/614/WorldFZOO Outlook Report 2020.pdf> (Last access: 08.04.2023).